

Åtta
journalisters
perspektiv
på högskolan

Åtta journalisters perspektiv på högskolan

Å

SAMTIDIGT!

Åtta journalisters perspektiv på högskolan

AV SAMTIDIGT!

Högskoleverket • Birger Jarlsgatan 43 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

ALLT SAMTIDIGT!

Producerad av Högskoleverket

ISBN 91-85027-01-4

Redaktör: Högskoleverket, informationsavdelningen, **Åsa Kleveland**

Grafisk form: Högskoleverkets informationsavdelning, Lena Ernstson

Tryck: Lenanders Grafiska AB, Kalmar, februari 2003

Innehållsförteckning

Förord	5
Det går inte att enkelt sätta fingret på var makten finns JAN THORSSON	7
Vem bestämmer egentligen? ANNA-MARIA HAGERFORS	19
De som gör jobbet KERSTIN KÅLL	29
Från morgon till kväll – en helt vanlig arbetsdag ANDERS BOSTRÖM	39
”Bara en renässansmänniska klarar allt detta” ANKI GUNDHÄLL WOOD	51
Cash is King EVA F DAHLGREN	63
Student på forskarnas villkor LARS TRUEDSON	77
Kan man bedriva konstnärlig verksamhet på akademiska villkor? CARL-GUNNAR ÅHLÉN	87

Förord

Högskoleverket har som ett led i arbetet med att beskriva och analysera förhållandena inom högskolan i samarbete med Riksbankens Jubileumsfond låtit ett antal erfarna journalister göra reportage från olika högskolemiljöer. Reportagen är genomförda under hösten 2002 och speglar journalister-
nas subjektiva perspektiv på arbetet vid åtta olika lärosäten.

Syftet med reportagen är att få en belysning av den *samlade* situationen för dagens svenska högskola. Högskolan har idag en mängd olika arbetsuppgifter inom utbildning, forskning, utvecklingsarbete, information, m.m. Beslutsfattandet är i mycket decentraliserat till den lokala nivån, men likafullt finns en hel del föreskrifter i lagar, förordningar, avtal, regleringsbrev och andra regeringsbeslut. Statsmakterna uttrycker stora förväntningar på ett kraftfullt lokalt ledarskap. Samtidigt finns starka traditioner i de akademiska normsystemen

och högskolans kollegiala beslutsformer. Hur går det att *samtidigt* svara upp mot alla dessa arbetsuppgifter och krav?

Det rör sig här om en central frågeställning, som emellertid inte är helt lätt att angripa metodiskt. Högskoleverket har därför velat pröva reportageformen för att belysa frågeställningen utifrån olika aspekter. Reportagen kan också rent allmänt ge inblickar i dagens högskola.

Högskoleverket arbetar självfallet med hithörande frågor också i andra former. Reportagen och den diskussion, som de förhoppningsvis kan leda till, kommer att kunna ge nya infallsvinklar för Högskoleverkets fortsatta arbete.

Sigbrit Franke

Det går inte att enkelt sätta fingret på var makten finns

JAN THORSSON

Jan Thorsson är frilansjournalist. Han har tidigare arbetat som chefredaktör på tidningen Civilingenjören, varit Svenska Dagbladet inrikeskorrespondent i Malmö och redaktionschef på Ystads Allehanda.

Det går inte att enkelt sätta fingret på var makten finns.

Hur styrs Lunds universitet? Finns det en beslutshierarki? Går besluten uppifrån och ned, eller?

Svaret är; det är inte enkelt. Det går inte att säga att så här gör man eller att så här är det.

– Det tog mig tre år att fatta hur det går till.

Så säger Lennart Nilsson som har varit ordförande i universitetsstyrelsen i fem år.

Rektor Boel Flodgren säger att det är en komplex organisation. Det går inte att enkelt sätta fingret på

var makten finns och besluten fattas. Som rektor måste man lyssna på organisationen.

Prefekten Ingemar Carlstedt ser sig som VD på institutionen. Vad verkställer han då, fungerar han verkligen som en VD i ett företag. Han blir tveksam och säger:

– Vi är rätt mycket i händerna på externa krafter.

Han säger också att det kollegiala tänkandet genomsyrar hela verksamheten och att det skulle vara förödande om man gick i otakt.

Landets största samlade offentliga arbetsplats

Lunds universitet är landets största offentliga arbetsplats samlad på ett ställe. De äldsta delarna av universitetet ligger i skuggan av domkyrkan. Det är många vackra byggnader. Varje meter är historia

och kultur. En inspirerande plats för tankar och idéer under seklernas lopp sedan 1666 då universitetet grundades.

Nu har Lunds universitet drygt 5 500 anställda omräknat i helårstjänster. Antalet studenter är över 35 000. 3 000 av dem är doktorander.

Jag träffar Lennart Nilsson, ordförande i universitetsstyrelsen, rektor Boel Flodgren, medicinska fakultetens dekanus Jan Nilsson, prefekten Ingemar Carlstedt och Bengt Nörby och Katarina Byström. De två sista sitter i universitetsstyrelsen som allmänrepresentanter.

Alla är eniga om att *en* instans kan man inte gå förbi på Lunds universitet. Det är dekanrådet. Det är omöjligt att driva frågor som rådet är emot. Eller som Bengt Nörby, ledamot i universitetsstyrelsen säger:

– Det vore inte lönt.

Tre ledningsstrukturer

Det finns tre besluts- och ledningsstrukturer på universitetet som är mer eller mindre invälda i var-

andra. De är det akademiska, det administrativa och det politiska ledarskapet.

De tre strukturerna lever i ständig konflikt. Statsmaktens vilja, uttryckt i högskoleförordningen, är dock att försöka samla den akademiska och administrativa ledningen på en hand, nämligen hos rektor.

Det akademiska eller kollegiala beslutssystemet finns på alla nivåer och genomsyrar hela beslutsstrukturen. Alla värnar mer eller mindre om systemet och vill behålla det. Motpolerna kan möjligen sägas vara dekanus Jan Nilsson som anser att systemet leder till kraftfulla beslut och styrelsens ordförande Lennart Nilsson som tycker att det kollegiala beslutssystemet har blivit lite svagare. Han efterlyser dock mer och tydligare ledarskap på universitetet. Det är han inte ensam om. Det finns andra styrelsemedlemmar som säger det, t.ex. Katarina Byström och Bengt Nörby.

Katarina Byström önskar att styrelsen ska vara tydligare i sina ställningstaganden. Ett exempel på otydlighet som skapat förvirring är rektorstill-sättningen efter Boel Flodgren. Katarina tycker att

styrelsen klart skulle ha pekat ut en kandidat som sin och lanserat den personen. När man inte gjorde det uppstod oklarheter.

I praktiken stod då det kollegiala beslutssystemet i valförsamlingen, där man trodde att det var deras sak att välja rektor, mot ett mer direkt ledarskap från styrelsen.

Framtiden kräver mer ledarskap

Lennart Nilsson har en lång karriär bakom sig i näringslivet, bland annat som VD för börsnoterade företag. Nu arbetar han i Crafoordska stiftelsen och är till exempel ordförande i styrelsen för Kulturen i Lund.

Lennart Nilsson efterlyser också ett tydligare ledarskap. Han upplever, som Katarina Byström, ibland en viss frustration i styrelsearbetet. Rektor borde ha större makt i arbetet och kunna tvinga igenom beslut.

– Framtiden kräver mer ledarskap, säger han.

Hitintills har inte ledarskapet varit något primärt, inte ens då rektor har utsetts. Det kollegiala

ledarskapet fungerar bra, menar han, då det finns gott om resurser men inte när man måste prioritera. Då uppstår en tröghet i systemet som är diskutabel. Lennart Nilsson menar till och med att akademi-kerna ute i organisationen inte förstår att beslut har fattats i styrelsen. De tar beslutet som en signal till diskussion.

– I början fattade jag ingenting, säger han.

– Det är ett mycket komplext system. Det skiljer sig mycket från näringslivet. När man tror att ett beslut har fattats och ska verkställas så är det i själva verket startskottet för diskussionen i organisationen.

Jag frågar honom hur han uppfattar begreppet akademisk frihet.

Svaret blir att han har frågat sig vad det innebär.

– Man är styrd av olika parametrar. Det går inte att göra som man vill. Knappa resurser kräver mer samarbete. Var och en kan inte lobba för sitt. I framtiden måste även professorerna undervisa.

Vem bestämmer agendan?

– Det är rektor och förvaltningschefen som

vanligtvis tar initiativ till vilka frågor som ska tas upp, säger Lennart Nilsson.

– Sedan bestämmer vi tillsammans.

Innan en fråga tas upp är den ordentligt beredd och diskuterad. Själv tar han kanske initiativet till var tionde fråga.

– Kanske för sällan, funderar han.

Det är oftast diskussionsfrågor som tas upp eller information. Inte så ofta formella beslut. Då handlar det om budgeten eller till exempel nya utbildningar som styrelsen också kan besluta om.

Den fattar också beslut om ”resursallokering”, vad man vill prioritera. Det är viktigt. Bristen på resurser präglar arbetet i styrelsen.

Det är viktigt att styrelsen kan få fram nya, externa pengar. Statens kaka har minskat med flera hundra miljoner kronor under de senaste tio åren. Man har gått från att ha gott om pengar till brist på pengar. En särskild ”fundraiser” har nu anställts av ledningen för att ragga mer externa pengar. Målet är att få in 500 miljoner kronor på 2–3 år.

På frågan hur mycket av pengarna som styrelsen verkligen själv kan bestämma över svarar han kan-

ske 10 procent. Han tycker att det är tillräckligt. Problemet är att de totala resurserna är för små. Kostnaderna ökar snabbare än tillgångarna

Undvika bypolitik

Lagar och regler betyder givetvis också mycket för styrelsearbetet. Det är ett ganska strikt regelverk, enligt Lennart Nilsson. Dock tycker han att det har luckrats upp något på senare år. Ett exempel är att styrelsen nu ska föreslå rektor.

Lennart Nilsson tycker att styrelsens sammansättning är bra. Det är bra med olika infallsvinklar i styrelsearbetet. Emellertid vill han undvika direkta partipolitiska tillsättningar. Då blir det lätt lokal politik. En bra styrelse ska arbeta strategiskt och skapa bra miljöer för studenter och forskare. Lunds universitet finns i en internationell konkurrens om forskare och forskningsresultat. Forskarna styr forskningen. Styrelsen kan skapa bra miljöer som lockar till sig de bästa forskarna. Då får det inte bli bypolitik i styrelsen.

Han tycker att han har ett personligt inflytande

över universitetets utveckling trots den tröga beslutsprocessen och bristen på resurser och att han har fått folk att inse att det finns en styrelse på universitetet och att den ska ha något att säga till om.

Boel Flodgren lämnar rektorsstolen vid årsskiftet. Hon har suttit i tio år och är därmed den rektor som suttit längst. Hon tänker återgå till forskningen.

– Det var ingen kris när jag kom och det är ingen kris då jag går, sammanfattar hon sina tio år som rektor.

I själva verket har det hänt mycket under tio år på rektorsstolen. En viktig förändring, tycker hon, är att omvärlden har kommit in på ett helt annat sätt än tidigare.

Nya grupper av studenter har också lockats till högre studier. Boel Flodgren välkomnar, till skillnad från Lennart Nilsson, massutbildningen. Hon vill inte ha något elituniversitet utan ett egalitært universitet som speglar samhället i övrigt. Men hon undrar vad samhället egentligen vill med alla studenter när resurserna minskar.

– Det är sorgligt att se att vi inte kan erbjuda bättre utbildning, säger hon.

Styrning genom lyssnande och samtal

Boel Flodgren beskriver arbetet i universitetsstyrelsen som toppen av ett isberg. Det är en lång process innan en fråga lyfts in i styrelsen. Samtidigt vet hon att styrelsemedlemmar kan känna sig frustrerade trots att frågorna inte kommer till styrelsen som överraskningar. Även hon framhåller processens komplexitet. Hela beslutsprocessen går ut på att förankra frågorna i organisationen. Det är ständig debatt och ett ständigt resonerande. Man styr genom att lyssna och samtala. I allmänhet handlar det om att nå konsensus. Den diskuterande, kollegiala beslutsprocessen kan verka förvirrande för den som inte är van vid den.

– Det är uppenbart att näringslivets representanter inte alltid förstår processen. Vi får alltid höra att vi är gammalmodiga och att man inte gör som i näringslivet, säger hon.

Det märks att Boel Flodgren är lite irriterad över kritik om tröghet och svårighet att komma till beslut snabbt. Trots allt blir det oftast bra och väl förankrade beslut.

Det gäller också styrelsens arbete. Helst vill hon ha en enig styrelse bakom sig.

Hon framhåller ändå att rektors roll i processen är att driva frågorna. Rektor ska lyssna till organisationen men också se till att något händer. Hon tycker att hon har gjort det och är nöjd med styrelsens arbete. Särskilt nöjd är hon med att styrelsen har arbetat fram en strategisk plan som ska följas. Nytt är också att styrelsens beslut följs upp ordentligt.

När det gäller styrelsens sammansättning är hon inte riktigt nöjd. Näringslivet är för starkt representerat och kulturlivet för svagt. Eftersom universitetet av tradition haft en stark teologisk och humanistisk inriktning är det viktigt att det finns goda representanter för humanistiska intressen.

Makten över pengarna

Boel Flodgren undviker frågan om styrelsens makt över pengarna. Överhuvudtaget är mitt intryck att hon inte gärna diskuterar i makttermer.

Budgeten omsluter 4,5 miljarder. Mer är hälften är externa medel. Pengarna från statsmakten är i stort sett öronmärkta.

Boel Flodgren talar om styrelsens möjligheter att skapa så bra forskarmiljöer som möjligt. Det är ett risktagande men det måste göras för att locka de bästa forskarna. Med dem kommer också pengarna. Styrelsen ska inte bestämma över forskarnas pengar, det gör de bäst själva.

Hon är mycket tydlig när hon säger att staten borde satsa mer pengar på forskningen. Annars hotas forskningens frihet. Endast de starkaste prefekter säger nej till externa anslag som de inte gillar.

Boel Flodgren vill som sagt inte gärna diskutera i makttermer. Kanske är det därför hon ganska snabbt glider förbi frågan om dekanrådet. Hon betecknar rådet som ett informationsorgan och hon tycker att styrelsen ska vara glad om dekanrådet enligt säger ja till förslag.

En ära att vara dekan

Jan Nilsson är dekanus för den medicinska fakulteten och sitter i dekanrådet. Som dekanus är han chef för 200 lärare/forskare, därav 150 professorer. 2 500 studenter studerar medicin. Jan Nilsson är professor i experimentell kärnforskning. 25–30 procent av tiden ägnar han forskningen, resten går till att vara chef. En bra ordning, tycker han.

– Det är viktigt att vara både chef och forskare, säger han.

– Jag får bland annat själv ta konsekvenserna av mina beslut.

Jan Nilsson har varit dekanus i två år och är nu vald att sitta tre år till. Han är en mycket upptagen person. Dagarna är in-tecknade med möten av olika slag. Mycket av arbetet består i att träffa och tala med folk. Han sitter i en rad styrelser på olika håll.

Jan Nilsson framhåller att man inte blir dekanus, det är något man blir erbjuden av kollegorna. Det är smickrande och en ära. Formellt är rektor uppdragsgivaren men reellt är det kollegorna, forskarna, tycker han.

Arbetet är stimulerande. Det går inte att styra en organisation som har 150 professorer genom att peka med hela handen. Det är argumentet som måste övertyga.

– Det är en långsam process att fatta beslut. Men när besluten ska fattas är de väl förankrade. Allt har stötts och blötts under lång tid.

Levande diskussion

Jan Nilsson menar att det är lätt att få intrycket att organisationen är trög och dålig på att fatta beslut. Själv betecknar han processen som ”extremt kraftfull” mot bakgrund av att den medicinska fakulteten med institutioner och en rad forskargrupper är mycket decentraliserad. Det är en fördel att beslut är väl förankrade och kända av dem som berörs. Han tror att fakulteten i det fallet fungerar ungefär som ett stort företag.

Vi talar alltså om den kollegiala beslutsprocessen. Jan Nilsson hyllar den. Han kallar den en bottom-up-organisation. Hans egen roll i organisationen är

att hålla diskussionen levande. Det är en mycket viktig roll. Det handlar också om att sätta upp mål men inte låsa verktygen för hur målen ska nås. Det är forskarnas uppgift.

Jan Nilsson anser att den formella makten på universitetet finns hos universitetets styrelse. Där fattas konkreta beslut och policybeslut. Han anser att rollfördelningen är tämligen klar i universitetets topp, i den övre maktstrukturen. Annat är det på institutionsnivå. Där härskar den kollegiala maktstrukturen. Institutionerna är mycket självständiga. I dem, och mellan dem, växer forskargrupperna fram med stöd av externa pengar. Gruppernas forskare kommer från olika institutioner; ju fler desto mindre inflytande från prefekterna, desto större makt för forskningsledarna.

De verkliga makthavarna på universitetet är forskningsledarna, menar han. De är oftast oavsättliga professorer. Ingen kan säga åt dem vad de ska göra.

Dekanrådet har en central roll

Jan Nilsson kallar dekanrådet universitetets ledningsgrupp. Han säger till och med ”en klassisk ledningsgrupp”. Där sitter universitetets samtliga dekaner, ordförande i områdes- och fakultetsstyrelserna. Rektor är med liksom prorektor och förvaltningschefen. Och så en studentrepresentant, ordförande i Lunds Universitets Studentkårer.

Det är rektor som vanligen tar upp frågorna som ska diskuteras.

– Vi borde vara bättre på att komma med förslag till dagordning eftersom det är viktigt att rådet inte speglar ledningens åsikter utan verksamhetens.

Dekanrådet är inget beslutande organ. Några protokoll förs inte. Insynen i rådet ska studentrepresentanten svara för. Personerna som sitter där sitter på egna mandat, någon ersättare finns inte. Dekanrådet är inget formellt organ.

– Det viktigaste i rådet är att utbyta erfarenheter fakulteterna emellan, att skapa förtroende mellan fakulteterna och mellan dessa och ledningen, säger Jan Nilsson.

Han anser att rådet har en synnerligen viktig roll för ett gott förhållande mellan fakulteterna. Nyckelordet är förtroende. Rådet fattar inga beslut, men ”harmonierar beslutsprocessen och skapar en samsyn”.

– Min upplevelse är att vi diskuterar generella policyfrågor. Rådet är policyskapande.

Han håller med om att det är en sorts styrning men säger att det inte är något ”dolt beslutsfattande”.

– Vi utbyter erfarenheter. Frågorna är inte så konkreta att vi fattar beslut.

Ändå anser han att ”om rådet är emot en sak så är den ingen bra idé”. Det är då ingen idé att ledningen driver frågan och det görs inte heller. Eller som styrelseledamoten Bengt Nörby sa: – Det är inte lönt.

Det är alltså helt klart att dekanrådet har en mycket central roll, kanske den viktigaste, i universitetets beslutsstruktur. Det är inget formellt organ men alla viktiga frågor tas upp där för diskussion och avgörs i praktiken. Ledningen kan inte gå förbi rådet.

Jan Nilsson anser att han har ett personligt inflytande. Annars skulle han inte ha tagit jobbet som dekanus. Han är vald av sina kollegor därför att han står för något. Den kollegiala beslutsstrukturen är viktig med det finns en gräns för kollegornas inflytande över honom. Till slut svarar han inför sig själv.

– Man kompromissar inte bort sin övertygelse, säger han.

Det är viktigt med en stark fakultetsledning. Konkurrensen är knivskarp på den internationella forsknings- och forskarmarknaden. Utan en kraftfull ledning förlorar man anslagen. Ledningens uppdrag är att skapa starka, kreativa miljöer för forskarna. Ledningen ska bana väg för de bästa forskarna.

– Forskarnas frihet är inte hotad, den finns, anser Jan Nilsson.

– Men finansieringen till grundforskningen har försvagats mycket. Det är ett stort problem. Det är i den fria grundforskningen som forskningsgenombrotten kommer.

Kollegialiteten genomsyrar verksamheten

Ingemar Carlstedt är prefekt på en av institutionerna på Biomedicinskt centrum, BMC, som ingår i den medicinska fakulteten. Som prefekt har han fullt arbetsgivaransvar över ekonomi, personal och till exempel arbetsmiljö.

Han erkänner genast att hans ekonomiska makt i hög grad är formell, reellt ligger den hos andra, hos forskningsledarna och hos de externa intressenterna.

– Vad skulle Cancerfonden säga om jag beslutade över deras pengar, frågar han retoriskt.

– Det händer inte.

Ingemar Carlstedt är professor i cell- och molekylärbiologi (slemhinnebiologi). Han har varit prefekt i fyra år och har två år kvar. Som prefekt är han vald av kollegorna. Man söker inte jobbet, man utses. Det kollegiala tänkandet genomsyrar hela verksamheten. Dekanus Jan Nilsson är formellt hans chef, reellt är det kollegorna.

– Det skulle vara förödande om vi gick i otakt.

Jobbet som prefekt tar lång tid att lära sig. Nu känner han sig varm i kläderna. Ingemar Carlstedt

ser sig som institutionens VD. Vad verkställer han då, fungerar han verkligen som en VD? Han blir tveksam med tanke på det kollegiala beslutssystemet och den långt drivna decentraliseringen på institutionen.

100 miljoner kronor i omslutning

Institutionen är stor och har 230 anställda, ett 15-tal är seniora professorer. Institutionen är organiserad i avdelningar där avdelningarna på delegation av prefekten sköter vissa uppgifter. Det finns nio avdelningar och varje avdelning har en chef som på avdelningen har ungefär samma uppgifter som prefekten har på institutionsnivå.

Budgeten omsluter 100 miljoner kronor. Hälften är externa pengar. Större delen av fakultetsanslagen går till fast anställd personal och är alltså märkta.

Fakultetsanslagen har minskat vilket minskar friheten.

Externa medel är också öronmärkta. I praktiken styrs de av externa intressenter som Cancerfonden,

Vetenskapsrådet eller forskningsstiftelser.

– Jag kan inte säga till en kollega som forskar på externa medel vad han ska göra. Möjligen kan jag säga något om han är på fel väg. Formellt sitter jag på en stor makt, reellt kan jag inte använda den.

Han fortsätter tankegången om makten på institutionen och säger:

– Det är en brytningstid för oss. Barriärer rivs. Man börjar arbeta på nya sätt i forskargrupper. De kan bestå av folk från en rad institutioner; vad betyder då en viss prefekt?

Ledarskaper utmärks generellt av kollegialitet, man söker konsensus, dekanus eller prefekten är i första hand inte chef utan primus inter pares – främst bland likar – det handlar om att lyssna på organisationen.

Forskningen hotad

Ingemar Carlstedt är mycket bestämd då han säger att den fria forskningen är hotad. Han har i och för sig inget emot stora, externa satsningar som är riktade, men minskade statliga anslag hotar grundforskningen och minskar de ännu mer så kan förtroendet för forskningen hotas. Moralen kan erodera.

– Jag tror att vi har passerat gränsen. Den rena nyfikenhetsforskningen är hotad. Grundforskningen sitter illa till. Regeringen är på väg att svälta ut den fria forskningen, säger Ingemar Carlstedt, prefekt.

Vem bestämmer egentligen?

ANNA-MARIA HAGERFORS

Anna-Maria Hagerfors har varit DN-reporter i 33 år och är numera frilans. Hon har bland annat fått Publicistklubbens Guldpenna år 1989.

Vem styr inom den högre utbildningen? Vilket inflytande har studenter och lärare? Finns den akademiska friheten kvar? Jag for till Mitthögskolan i Östersund och Sundsvall och fick svaret: ”Här är det bara en som styr: Den Store Räknenissen.”

Östersunds nya campus ligger på Kungliga Norrlands artilleriregementes område. Det gamla kanslihuset ser ut som ett slott med högt, bulligt torn och flankeras av lejongula kasernbyggnader. Studenter och lärare släntrar över kaserngården förbi det pampiga ridhuset och musikpaviljongen, mot högskolans nybyggda samlingshus med bibliotek och restaurang. Studenterna jag talar med får först frågan: Varför valde du Östersund? Alla utom en svarar: – För att man kan åka skidor.

Det är nästan så jag hör ekot av regementets batterichef som stod här på kaserngården 1905. En skylt på området berättar om när han mönstrade mannarna som sökt till underofficersskolan och skrek:

”Jag ger fan i om ni inte duger till nånting, bara ni kan åka skidor!”

Några lärare muttrar att fullt så illa är det väl inte, men nog har politikernas krav på att allt fler gymnasister med grunda kunskaper ska in på högskolan, gjort att man får ett tungt arbete med elever som inte är studievana. Vare sig de är slalomtökiga eller ”har bakvänd keps och kör Epa-traktor”, som någon uttrycker det.

Få studenter vill påverka

Studenternas idrottsförening har inte oväntat lätt att locka folk. Det är värre med kåren. Där ska

styrelsen bestå av sju ordinarie och tre suppleanter, men man har bara lyckats skrapa ihop fyra plus noll. Det är lika svårt att få hjälp med tidningen ”Dekår”.

Studenterna har rätt till inflytande på alla nivåer inom högskolan, men här i Östersund vill få vara med och påverka.

– Det är katastrof, säger Mikael Anteskog-Adler i kärfullmäktige. Det klagas och gnälls förbaskat mycket. Då frågar jag: Varför kommer ni inte med och gör nånting åt det? Det tjänar inget till, säger de. Jamen, vi lyckades ju få ner hyreshöjningen i studentbostäderna, säger jag och ger andra exempel.

– Problemet är att det sällan rör sig om stora frågor, menar kårordföranden Anders Lundgren:

– ”Nu tar dom vår restaurang !” skulle nog engagera folk. Men i styrelser och råd handlar det ofta om små förändringar som ger stora resultat på sikt.

Jenny Klasson sitter med i institutionsrådet och tycker att det är intressant. Men det är sällan hon

kan påverka, eftersom det alltid är fråga om hur mycket högskolan har råd med.

Linjeföreningarna, som är länken mellan studenter och lärare när det gäller undervisningen, verkar ha mer inflytande. Där kan man ta upp frågor om schemaläggning och tentamensdatum. På några institutioner tar linjerepresentanterna också upp andra problem med sina förtroendevalda i institutionsrådet.

Efter varje kurs ska studenterna göra en kursvärdering.

En del klagar över att det finns lärare som är dåliga pedagoger. Och en dålig kursvärdering behöver inte innebära att man blir av med läraren.

Det finns flera orsaker till det, menar studenterna. Man tror att kompisskapet styr och att lärarna håller varandra om ryggen. Dessutom är det svårt att rekrytera nya lärare till vissa ämnen.

– Många lärare har hög kompetens men är dåliga pedagoger. Om ledningen inte bryr sig om utvärderingarna, får studenterna bekräftat att de inte kan påverka, säger Jenny Klasson.

Goda pedagoger en bristvara

Stefan Falk är lektor i biologi, properfekt, ordförande i fakultetens grundutbildningsråd och ledamot av forskarutbildningsrådet. Han hinner inte undervisa mycket.

Magnus Ottelid är lärare i socialt arbete, studierektor, aktiv i grundutbildningsrådet. Båda ser ganska utschasade ut och säger att de arbetar för mycket, men att man behöver den här administrativa erfarenheten för att bli befördrad.

Studenterna säger att en del lärare är dåliga pedagoger, men att det inte går att påverka?

Magnus Ottelid: – Vi har fått en explosion av studenter från ett mycket bredare underlag. Då ökar naturligtvis kravet på god pedagogik.

Stefan Falk: – Politikerna vill att 40–50 procent av gymnasisterna ska gå vidare till högre utbildning. Förr hade vi mer av läsvana studenter. Nu krävs det mer av adjunkter och lektorer vad gäller pedagogiken. De känner sig pressade och vi har inte råd att ge dem tillräcklig vidareutbildning.

Ställs det för låga krav på studenterna?

Magnus Ottelid: – Socionomutbildningen utvärderades i Sverige. För låga krav, sa studenterna. Men när vi själva undersökte saken fann vi inget stöd för att vi skulle ha för låga krav på Mitthögskolan. Vi har mycket bra forskning när det gäller smala områden inom naturvetenskap och teknik. Vi har en ytterst välrenommerad socionom- och journalistutbildning. Mitthögskolan och Uppsala ligger dessutom i topp när det gäller att rekrytera studenter från hela landet.

Hur mycket kan ni lärare påverka?

Magnus Ottelid: – Vi har stor pedagogisk frihet, det håller jag hårt på som studierektor. Men gruppernas storlek är svårt att påverka. Vissa kurser har 90 studenter eller fler.

Stefan Falk: – Grundutbildningen går med stora underskott, flera av institutionerna inom fakulteten går med miljonunderskott. Prefekten är ansvarig och måste spara. I det läget finns mindre utrymme för demokrati. Men visst kan man påverka.

Även när en lärare vill forska mer och undervisa mindre?

Stefan Falk: – På min institution kan ingen börja forska förrän det finns en vikarie. Inom det stora området biologi har vi till exempel bara en zoolog, och det är svårt att få fram en ersättare.

Har en adjunkt samma möjlighet att påverka som en lektor?

Stefan Falk: – Nej, det finns en stark hierarki inom den akademiska världen, en hackordning. Den har stor betydelse när det gäller både att påverka och att få resurser. Många adjunkter känner att de betraktas som undervisningsmaskiner.

De ansvarar för en stor del av grundutbildningen, men har inget att säga till om, har inte så stora akademiska karrärmöjligheter. En del har sämre betalt än gymnasielektorer.

Magnus Ottelid: – Nu är man dessutom ute efter att döda ”skuggdoktoranderna”. Det har funnits en tradition bland adjunkterna att gå forskarutbildningskurser trots att de inte är doktorander.

Stefan Falk: – Det sägs handla om att ”inte utnyttja adjunktens svagare ställning”. Fakulteten ska i stället skjuta till utbildningspengar eller uppmontra halvtids forskning. Men det har vi inte råd

med. Dessutom finns det beslut om att adjunkter kan bli befordrade till lektorer på grund av pedagogiska meriter. Men det sker inte, för hur ska man bedöma pedagogiska meriter?

Magnus Ottelid: – Vi har 20–30 adjunkter på Mitthögskolan som borde söka lektorstjänst på pedagogiska meriter. Men de skulle bli utskrattade.

Stefan Falk: – Åtskilliga lärare är långtidssjuk-skrivna på grund av trötthetsdepression. De flesta är adjunkter.

Numera genomsyras även universitet och högskolor av managementtänkande.

Hotas den akademiska friheten av effektiviteten?

Magnus Ottelid: – Friheten är i viss mening en chimär när det gäller kurserna. Däremot är vi fria att söka forskningspengar hur vi vill och påverka hur vi förlägger arbetstiden. Vi har fortfarande ett stort utrymme för individuella lösningar. Men jag har aldrig slitit så in i helsicke mycket i hela mitt liv!

Från öl till högskola

Mitthögskolan i Sundsvall är en uppseendeväckande liten by i Åkroken vid Selångersån. Arkitektfirman Arken har ritat nytt på en gammal bryggeritomt.

Huvudbyggnaden är rund och glasad och heter Mälteriet. Från den löper underjordiska gångar under Humlegatan och Bryggargränd till originella fyravåningshus. Några för tanken till Holland eller Danmark med sina markerade stuprör och höga skorstenar. Andra ser ut som faluröda norrländska hamnmagasin.

Hit söker man inte för skidåkningen skull, utan av studieskäl eller för att det är en industristad där högskolan har nära kontakter med näringsliv och arbetsmarknad, berättar studenterna.

– Miljön är underbar med de här häftiga husen, vattnet och grönskan, säger kårordföranden Sofia Jonsson lyriskt.

Det är djärvt, flott och påkostat, men invändigt ska det visa sig att det är bristen på och tjetet om pengar som överskuggar allt annat.

– Alla studenter vet att ekonomin är dålig. I det

läget har vi ingenting att säga till om, konstaterar Ronald Sjöberg som är ordförande i en av linjeföreningarna.

Inte konstigt då att kåren har svårt att uppbåda studenternas intresse.

Styrelsen ska bestå av 13 ledamöter, men man har bara fått ihop sju. På kårmötena får man vara glad om det kommer tio studenter. Sist kom det bara två. Nu försöker de aktiva rekrytera folk till lediga platser i styrelser och råd med en kampanj på hemsidan.

– Vi kunde önska fler undervisningstimmar, men när det inte finns pengar blir det mest tal om schemafrågor, säger Ronald Sjöberg.

Professorn styr inte längre

Den här gången träffar jag professorer och adjunkter för att få veta vad de har för inflytande. Den gamla traditionen att professorn styr är som bekant borta. Nu sitter prefekten med sitt Excelprogram och räknar. Varje ny elev ger en summa pengar. Varje färdigutbildad ger ytterligare en summa.

– Det nya systemet gör det lönsamt att ge allt fler studenter en allt billigare undervisning, säger Mikael Gulliksson som nyligen arbetat som prefekt men nu är adjunkt inom medie-och kommunikationsvetenskap.

– De senaste fem åren har vi inom humaniora vant oss vid att leva med en konstant dålig ekonomi på grund av det här morot-piska-systemet, fortsätter han. Prislapparna är fullständigt galna!

Högskolan får olika mycket betalt beroende på vilket ämne studenten läser. Humanister och samhällsvetare är trasproletariatet. Dem får vi minst för, eftersom deras undervisning betraktas som ”icke-laborativ”. Journalist-och teknikstudenter utgör mellanskiktet, eftersom de anses behöva viss teknisk utrustning.

Aristokratin består av naturvetenskapare och studenter som går tekniska specialutbildningar eller läser medicin.

– Kategorierna är på tok för grova, menar han.

– Dessutom har ”prislapparna” sänkts med 20 procent sedan 1997, vilket lett till att grundutbildningen urholkats. Trots att det kostar mer att un-

dervisa studenter som inte är lika läsvana som förr.

– Nu får studenterna i trasproletariatet sitta två på samma stol. Vi tvingas pressa in 120 studenter i en aula. Ofta har vi inte råd att ge dem mer än fyra-fem timmars undervisning i veckan på fem- poängskursen.

Hur ser det ut hos naturvetarna?

Hans-Erik Nilsson, professor i elektronikkonstruktion: – På motsvarande grundutbildning har vi 30–40 timmars föreläsningar, 20 timmars övning och 20 timmars laboratoriearbete. Det motsvarar i snitt 15 timmars undervisning per vecka. Men även hos oss gör systemet att det är lönsamt att bedriva undervisning med lägre kvalitet. Det finns olika anslag för grundutbildning och forskning. Utbildningen kan liknas vid ett träd. Stammen på trädet är grundutbildningens två första år. Sedan grenar det av sig i specialiseringar och i slutändan blir det få studenter för varje specialisering. Man har inte råd att bedriva 15 timmars undervisning per vecka i de högre kurserna. Den lärare som undervisar på D-nivå frestas då att använda sina forskningsmedel för att undervisa studenter på D-kurser och doktorander.

Hur mycket inflytande har en professor idag?

Hans-Erik Högberg, professor i organisk kemi:

– Har man forskningspengar kan man förhandla med institutionen om att forska mer. Vi har en informell makt att påverka. Professorns ord väger ofta tungt.

Kollegan Hans-Erik Nilsson: – Prefekten är nästan allena rådande. Men på varje institution finns ett nätverk med informell makt. Och den kan inte prefekten gå emot.

Före detta prefekten Mikael Gulliksson: – Professorn är ändå underordnad, eftersom det handlar om makten över ekonomin. En professor kan inte anställa någon eller ens köpa en dator.

Hans-Erik Högberg: – Nej, det händer att man undrar vart den akademiska friheten tog vägen. Nu är det bara kostnadsberäkningar som gäller.

Var det bättre förr?

Hans-Erik Högberg: – På min första kurs hade jag fyra studenter och fick betalt för 20 platser, enligt det gamla systemet.

Hans-Erik Nilsson: – Fanns det då verkligen en drivkraft att fylla platserna?

Mikael Gulliksson: – Men det fanns också mycket luft i systemet. På en del håll tyckte man att det var skönt att bara ha fyra elever.

Hans-Erik Högberg: – Det klart att det är bra med kursvärderingar och konkurrens. Men all utveckling av pedagogiken får stå tillbaka för det ekonomiska tänkandet. När resurserna krymper minskar överhuvudtaget motivationen för att utveckla och förbättra.

Mikael Gulliksson: – Man kan betrakta oss som skådespelare. Pjäsen är redan skriven av politiker. Det enda vi kan göra är att försöka småändra eller stryka i manus. Dessutom ska publiken vara med och spela nuförtiden.

Studenterna har inflytande på alla nivåer. Problemet är att de inte vill, när de ser att det bara är ekonomin som styr.

Har studenterna inflytande över något mer än schemaläggningarna?

Hans-Erik Nilsson: – Ja, om det kommer massor av kritik mot en lärare, då måste prefekten ta tag i det. Problemet är att vi inte kan sparka en lärare, utan måste sätta in resurser på fortbildning

och annat. Då tror studenterna att deras kritik inte har haft någon effekt, eftersom de ser att läraren är kvar.

Så ni följer upp studenternas kursvärderingar?

Hans-Erik Nilsson: – Naturligtvis gör vi det. Vi tar oerhört allvarligt på kursvärderingarna. Ett sätt är att ha möten när det uppstår problem. Det kan vara smärtsamt för läraren, men ofta också en hjälp.

Ulf Rönnhed, adjunkt inom medie- och kommunikationsvetenskap: – Problemet är bara att studenterna går vidare till en annan kurs. Det gör att de inte bryr sig om hur kritiken de framfört tas tillvara.

Sofia Jonsson, kårordförande: – Det viktiga är ju att få veta vad förra gänget tyckte om kursen. Som det nu är utformat blir kursvärderingar meningslösa.

Hans-Erik Högberg: – Den här anonyma betygssättningen på föreläsare ska dessutom arkiveras, är det bestämt. Det är rena Stasi mot lärarna!

I Östersund fick jag höra att adjunkterna betraktas som lågavlönade undervisningsmaskiner. Stämmer det?

Ulf Rönnhed: – Professorerna borde in och undervisa mer och berätta om sin forskning. Som adjunkt måste jag undervisa hela tiden och bränns ut. Grundutbildningen betraktas inte som något fint. Det är bara forskningen som har status.

Mikael Gulliksson: – När jag var prefekt såg jag det här som ett stort problem. Mina bästa lärare var adjunkter. På grundutbildningen ville jag hellre ha en bra adjunkt än två docenter. Men de främsta pedagogerna gick inte att belöna. Facket motarbetar individuella belöningar i form av högre lön. Att ge adjunkterna möjlighet till forskarutbildning har vi inte råd med. Dessutom är inte alla intresserade av forskning. En del vill hellre utveckla läromedlen, och det borde naturligtvis också uppmuntras. Men när det inte finns pengar återstår bara att säga: ”Skriv in dig som doktorand.”

Och därmed försvinner en bra pedagog?

Mikael Gulliksson: – Ja, och därför måste den pedagogiska kompetensen börja viktas in vid befordran.

Ambitionerna finns på Mitthögskolan. Men vid det här laget verkar de hårt tärda. Vårt demo-

kratiska system ger rika möjligheter att påverka på olika nivåer. Men Den Stora Räknenissen förlamar inflytandet, här på Mitthögskolan som på sjukhusen, inom åldringsvården, barnomsorgen och det övriga skolväsendet.

Höstluften känns råkall från Selångersån när

jag kommer ut från Mälthuset i Åkroken. Om lärarna verkar trötta och modlösa, förefaller Ronald Sjöberg – en av de få aktiva studenterna – än mer uppgiven.

– Snart hålls det väl inga föreläsningar alls längre därför att det blir för dyrt, säger han.

De som gör jobbet

KERSTIN KÅLL

Kerstin Kåll är född i Jakobstad, Finland. Pol.mag. från Åbo Akademi. Frilansjournalist sedan 1998 efter 33 år på Dagens Nyheter.

”Träffas säkrast ibland” står det textat utanför dörren till Torsten Hyléns rum på Högskolan Dalarna i Falun.

– Jag hade mottagningstider förut, men hann aldrig passa dem, förklarar han.

Torsten Hylén är universitetsadjunkt i religionshistoria och ledare för 55 anställda på en avdelning som omfattar historia, religion, samhällskunskap, socialantropologi och social omsorg. Den sociala omsorgen flyttades dit från högskolans vårdområde för att man skulle få mer jämnstora avdelningar.

Torsten Hylén är också ämnesansvarig och tänker sluta som avdelningsledare. Dels räcker tiden inte till, dels vill han inte bli misstänkt för att gynna sitt eget ämne i kraft av positionen som avdelnings-

ledare. Femtio procent av hans arbetstid ska egentligen ägnas åt forskning, men så mycket har det inte blivit sedan han tog ansvaret för avdelningen.

Den här morgonen har han redan hunnit ha ett samtal med en kollega som ska åka till Kapstaden i Sydafrika. Avdelningen har ett samarbetsprojekt på gång kring mänskliga rättigheter. Fyra studerande och en lärare från Sverige är i Kapstaden i år och nästa termin kommer fyra studerande från Sydafrika till Falun. Pengar till resor har man lyckats få via en Sidafond, övriga kostnader får man försöka finansiera på annat sätt.

Vi står i korridoren efter en runda i lokalerna när dörren bredvid Hyléns rum slås upp och en jäktad kvinna springer ut.

– Hjälp, jag glömde, jag ska vara på regementet om tio minuter, hojtar hon och försvinner om hörnet i korridoren som en blix.

Är universitetslektorn en bra sprinter kan det

lyckas. Till gamla Dalaregementets område är det ungefär 800 meter.

Språngmarschen har inte något samband med den så kallade tredje uppgiften, Dalaregementet har till lycka för Campus Falun lagts ned och en del av undervisningen sker där. Studenterna är inte nöjda:

– Udermåliga lokaler, dålig ventilation, inga möjligheter att äta, säger de.

På avdelningen HRS (historia, religion, samhällsvetenskap) har man stuvat in timlärare och forskare i det som var tänkt som studenternas gruppum, fem i varje. Studenterna har hänvisats till Dalaregementet.

Pusslandet med rum är ett ständigt bekymmer. När vi skiljs ska Torsten Hylén i väg för att än en gång försöka övertala en anställd att byta rum, fastän hon tycker att det nya är sämre. Sedan ska han försöka få ordning på budgeten för Sydafrika-projektet.

Jag slinker in i en stor luftig föreläsningssal för att lyssna på en föreläsning i etik som lärarprogrammet beställt av Torsten Hyléns avdelning.

Examen över avdelningsgränserna

De blivande lärarna i Falun kan numera plocka ihop sin examen över avdelningsgränserna istället för att följa ett fastställt program. Torsten Hylén är mycket nöjd med reformen.

– Den innebär att ämnesansvariga och programansvariga hela tiden måste samarbeta. Det fungerar utmärkt och förhindrar dessutom revirbildning, anser han.

Många av de blivande lärarna har valt etik och sollar muntert i väntan på föreläsaren som kommer några minuter för sent.

– Det är inte lätt att vara ny här, säger han lite andfådd. Hörde ni inte hur jag bultade?

Att en ny lärare står och bultar på en låst dörr och sedan får springa runt och leta efter en ingång till föreläsningssalen i högskolans byggnad är inte förvånande. Arkitekterna som ritat huset har haft jättekul. Flyglar med de mest oväntade vinklar och vrår buktar ut från en ljus glasövertäckt innergata som löper i mitten av byggnaden. Längs innergatans väggar finns anslagstavlor med all information man kan behöva och i mitten mötesplatser kring runda bord.

De flesta verkar gilla huset, de som säkert har invändningar är anställda som har sina fönster mot en ganska mörk innerkorridor med ett evigt lämmeltåg av folk på väg till och från restaurangen Vildgåsen och dess annex Gässlingen utanför. (Gässlingen används även som grupprum när ingen äter där.) I vart fall andas små lappar på fönstren mot passagen en viss irritation: ”Titta in en timme eller två, du kanske får syn på något kul.”

Nå, etikläraren hittade in till slut. Det är hans första lektion, han vikarierar för en föräldraledig kollega, och är inte helt på det klara med kunskapsnivån hos studenterna.

– Jag vet inte hur bevandrade ni är i kantiansk etik, säger han och det får studenterna att fnissa i mjugg – det kategoriska imperativet har de uppenbarligen aldrig hört talas om.

Efter någon kvart har han hittat rätt nivå och fått lärarkandidaterna intresserade, fast när föreläsningen är slut och lunchen hägrar är alla så hungriga och trötta att ingen orkar ställa några frågor. En blond tjej viftar till slut med handen:

– Jag har en fråga, säger hon. Vad heter du?

Det är mycket man ska komma ihåg när man är ny. Etikläraren skriver sitt namn på tavlan och sedan är det lunch.

Lunchen brukar utspridda ämneslärare använda för att träffas, prata och lösa småproblem. Lärarna inom HRS samlas i ett öppet utrymme som bildas där två korridorer löper samman. Socialantropologerna sitter samlade kring ett eget bord. Det är i början av höstterminen och ämnesansvariga Annette Henning lägger sista handen vid tjänstgöringsrapporterna, vilka – enligt vad socialantropologerna enstämigt förklarar – alltid försämrar humöret.

– Det är så mycket av vårt arbete som inte syns på tjänsteberäkningen, säger Ann-Kristin Ekman.Handledning för gamla studenter ...

– Alla böcker man ska läsa, fyller någon annan i.

– Jag jobbar hårdast torsdag, fredag, lördag, söndag, meddelar Claes Hallgren.

– Ha, ha, skrattar kollegerna. Det är då du inte är här.

De flesta pendlar från Stockholm eller Uppsala och är inte i Falun alla dagar. Högskolan har två lägenheter som kan hyras per natt. Claes Hallgren hyr en etta söndag till onsdag. Ann-Kristin Ekman har sina föräldrar boende i Falun och kineser hos dem.

Annette Henning är stressad, rapporterna ska vara klara ett par dagar tidigare än hon räknat med. Hon ber om ursäkt och försvinner in på sitt rum. Det betyder att Ann-Kristin Ekman helst bör sitta någon annanstans denna dag. De två delar ett enpersonsrum.

Ekman, som också är programansvarig för kulturvetarprogrammet, berättar att hon utför en stor del av sitt forskningsarbete i hemmet. Just nu deltar hon i ett tvärvetenskapligt projekt kring byn Ängersjö i Härjedalen.

Hallgren har koncentrerat sina föreläsningar till första halvan av terminen detta år, för att under den andra halvan kunna ägna sig åt att färdigställa en bok och påbörja en ny, som ska handla om tidig forskning kring aboriginerna i Australien.

Mycket övertid

Ett par av de anställda inom avdelningen är långtidssjuka. Har gått in i väggen, som det heter. Torsten Hylén tror att ett skäl är anspänningen vid uppbyggnaden av lärarutbildningen. Det har varit en ständig expansion sedan han började hösten 1995, både vad gäller lärare, elever och uppgifter. Alla har varit jättelovliga och arbetat på övre gränsen av sin kapacitet.

I protokollen från högskolans samverkansgrupp, som hänger på en anslagstavla vid innergatan, ser jag att facket slagit larm om övertidsuttaget inom skolan. Det finns exempel på lärare med 800 timmars övertid.

Efter lunch ska Claes Hallgren ha ett grupparbete kring Levi-Strauss och strukturalismen och jag hänger med. Nio studenter – alla kvinnliga – delas i två grupper som sätter sig i varsitt rum för att fundera kring Levi-Strauss tolkning av Myten om Asdiwal. Som grund har de bland annat två föreläsningar.

– Skulle ni vilja ha fler föreläsningar? frågar jag
– med en av Högskoleverkets utvärderingar i min-

net – när deras universitetslektor för en stund försvunnit till den andra gruppen.

– Neej, säger tjejerna med eftertryck. Aldrig. Då skulle vi inte hinna läsa.

De hukar sig över pappret med frågor, samtalar lärt om binära motsatpar och Malinowski och grubblar över vad som händer med myten när den överförs från Tsimshianfolket i Skeenadalen till Nisqafolket i Nassdalen.

Jag lämnar dem för att bekanta mig med PUD, Pedagogiskt utvecklingscentrum Dalarna.

Kontrasten kunde inte vara större.

Tredje uppgiften är man bra på

PUD är en utpräglad nyttoinriktad liten enhet, en handfast samverkan mellan högskolan och regionens skolor, med länsarbetsnämnder, skolchefer och kommunala instanser som har något med skolutveckling och lärarutbildning att göra. Den är så framgångsrik att den ska få efterföljare i SUD, VUD och TUD, det vill säga regionala nätverk för socialtjänst, vård respektive teknik. Ett Dalacam-

pus för samverkan med folkbildning och kommunal vuxenutbildning byggs också upp. Dessutom finns specialprojekt: ett handlar om att få in fler kvinnor till teknisk utbildning, ett annat om att få fler män till lärarutbildningen.

Chefen för PUD, Gunnar Olsson, är för dagen i Hedemora. Hans medarbetare Mats Lundgren arbetar med årets Ledarskapsakademi för offentlig förvaltning, som snart ska dra igång i Ludvika. Chefssekreteraren Lil Ersson förbereder nästa dags möte med verkställande utskottet, som består av skolfolk från hela Dalarna, ja även i Hälsingland och Gästrikland har PUD brutit sig in.

– Första steget i imperiebyggandet, skämtas det.

Självkänslan är det inget fel på.

– Vi ligger väldigt långt framme när det gäller tredje uppgiften, säger Mats Lundgren, universitetslektor i pedagogik.

Man använder ordet ”partnerskap” för att beskriva det jämlika förhållandet mellan högskolan och regionens intressenter på skolområdet. Fyra gånger per år samlas PUD:s råd respektive verkställande

utskott för att stämma av utbud och efterfrågan. ”Det här kan vi erbjuda, är det någon kurs som passar?” redovisar högskolan och regionens skolfolk säger ”Det här har vi behov av. Kan ni fixa det?”

– Vi är samarbetsorienterade, säger Mats Lundgren. Vi säger aldrig nej, utan ”låt oss resonera”. Många gånger blir upplägget helt annorlunda när vi pratat om det.

Propåer kommer också mellan nätverksmötena. Den kände socialdemokratiska politikern Widar Andersson tog inför terminen kontakt och frågade hur det förhåller sig med högskolans utbildning av lärare i byggteknik. Vid gymnasiet i Falun är byggprogrammet störst, men bygglärarna där går snart i pension.

– Det är ett exempel på hur vi fångar upp lite otraditionella saker, kommenterar Mats Lundgren.

Högskolans blivande lärare utbildas i tät samverkan med fadderskolor i regionen. Adjunkter och lektorer inom lärarprogrammet har blivit vana vid att tillfrågas om uppdragsutbildning. Det kan vara aningen känsligt att fördela uppdragen, vissa föreläsare är mer efterfrågade än andra.

– Vårt sätt att överleva är att det finns någon i kommunen som vill ha oss, säger Mats Lundgren. Är vi inte efterfrågade får vi lägga ned.

PUD:s framgångar och vidsträckt nätverk till trots är det många inom Högskolan Dalarna som inte ens hört talas om Pedagogiskt utvecklingscentrum. Något behov av Claes Hallgrens kunskaper i socialantropologi har man till exempel hittills inte haft i Ljusnarsberg, Smedjebacken, Ovanåker eller andra kommuner, däremot har religionsvetarna nyss fått beställning på en fempoängskurs i islam från Borlänge.

– Vi får ställa upp och skicka ut lärare till kurser i kommunerna, det kan vara forskningscirklar för lärare, ämneskurser inom skollärovetenskapen och liknande, sa Torsten Hylén när vi talade om ”tredje uppgiften” på hans avdelning. Vi känner oss tvungna till det, samtidigt vill vi ju också väcka intresse för religionsvetenskap. Och uppdragen hjälper oss att få bredd hos lärarkåren, utan dem skulle vi till exempel inte kunna ha en bibelvetare hos oss.

Kan man säga att kursen i islam i Borlänge hjäl-

per till att finansiera bibelvetaren? undrade jag.

– Så kan man kanske uttrycka det, sa Torsten Hylén.

Entusiasmen för det regionala samarbetet har lett till en del näsknäppar från Högskoleverket och CSN, kommunerna har i vissa fall haft för mycket att säga till om, anser övervakarna.

Det tas upp under nästa dags möte med PUD:s verkställande utskott. Ordföranden Gunnar Olsson, som nu kommit tillbaka från Hedemora, klargör att till fristående kurser, som staten finansierar, måste alla söka in individuellt. Däremot får kommunerna bestämma vem som ska få delta i rena uppdragskurser.

Det tar fem timmar, inräknat lunch, att komma igenom den digra föredragningslistan. Regionens skolansvariga verkar inte tröttna. De behöver fler speciallärare, fler fritidspedagoger. De nickar ja till en ny utformning av betygen för lärarexamen, det gamla duger inte längre sedan lärarkandidaterna fått rätt att plocka ämnen utanför programmet. Lärarexamen 180 poäng och kurserna förtecknade på baksidan, jodå, med ett sådant intyg går det att anställa.

Högsta andelen studenter med arbetarbakgrund i landet

Två personer från Länsarbetsnämnden kommer in och berättar att de kan ge stöd för en 40-poängskurs för arbetslösa som vill bli lärare. Det finns 20-poängs ”pröva på” kurser för studieovana som ska lära sig att högskolan inte är farlig. Delar av Dalarna har en av landets lägsta utbildningsnivåer och rekryteringen till högskolestudier är av tradition mycket svag.

Högskolan Dalarna har dock lyckats rekrytera den högsta andelen studenter med arbetarbakgrund i landet. Med hårt arbete, poängterar Gunnar Olsson, och passar på att förarga sig över att Högskoleverket – anser han – förringat PUD:s egna insatser när verket i ett pressmeddelande om toppnoteringen hänvisat till befolkningens sociala struktur.

Bland möteshandlingarna finns kopia av en artikel ur Lärartidningen. Den handlar om att Stockholms satsning på att vidareutbilda barnskötare till förskollärare ser ut att bli ett fiasko.

– Sådant skulle aldrig hända här, säger en dam från Kommunförbundet efter mötet. Vi drar inte igång något som inte är realistiskt.

Bengt Lindström från rektorskansliet ska koordinera de nya samarbetsprojekten inom Dalakompetens.

– Den akademiska elfenbenstornstiden är förbi, säger han. Vi får inte ge avkall på innehållet, men vi måste bli mer behovsorienterade.

– Det är många som skulle bli arga om de hörde dej nu, påpekar jag och Bengt Lindström skrattar:

– Jag är fast i min övertygelse, säger han.

Det stora problemet är ingenjörsutbildningen, som sker i Campus Borlänge. Näringslivet i Dalarna, liksom annanstans, skriker efter ingenjörer. Samtidigt sjunker antalet sökande till ingenjörsut-

bildningarna. I Borlänge har man fått lägga ner vissa kurser.

Nu hoppas Lindström och andra på TUD. Frågan är hur Campus Borlänge reagerar på initiativ från Falun. Man behöver inte vara på plats länge innan man inser att konflikten mellan Campus Borlänge och Campus Falun passerat det vanliga grannstadsgrabbet och blivit elakartad.

En omorganisation har sjösatts, som syftar till att minska klyftan. Program och institutioner ska bli gränsöverskridande. Anställda ska lära sig att de andra är alldeles vanliga människor.

Kanske kan Claes Hallgren hjälpa till med att dra en av sina höstföreläsningar för kollegerna i de bägge städerna. ”Vi och Dom. Konstruktionen av de andra och oss själva”, hette den.

Från morgon till kväll – en helt vanlig arbetsdag

ANDERS BOSTRÖM

Anders Boström arbetade som journalist på Västerbottens Folkblad fram till 1999. Han arbetar nu som frilansjournalist.

Att vara lärare på universitet eller högskola är inte ett jobb, det är flera. Med undervisningen, som i sig är ett högspecialiserat uppdrag, följer forskning och annan kompetensutveckling. Det gängse vid Umeå universitet är att en femtedel av tiden viks för kompetensutvecklingen. Läraren är alltså inte bara lärare, hon är forskare också. Till det kommer diskussioner med studenter som missat seminarier men som ändå vill tenta, institutionens interna arbete med styrelse och olika ämneskonferenser. Allt flätas samman till en 40-timmarsvecka och dagarna slits sönder av en serie vitt skilda arbetsuppgifter. Ofta är det något som får stryka på foten och först drabbas kompetensutvecklingen – eller forskningen. Många är missnöjda med det. De

hävdar att forskning kräver kontinuitet.

Umeå universitet är en utbildningsplats med 3 700 anställda och 25 000 studenter. Vi tittade in en helt vanlig arbetsdag.

Tisdag morgon. Det ekar tomt i korridorerna på institutionen för estetiska ämnen vid Umeå universitet. Några är på plats, många av de 35 anställda som inte tänt skrivbordslamporna på sina rum är på handledningsutbildning. Det var de dagen innan också. På onsdag, får jag veta, kommer fler att vara på plats. Ja, det förstås. Då är det studentsportardagen.

– Det kan vara lite mycket ibland. Jag är inne i en sådan period nu, säger Charlotta Berggren, lärare på institutionen.

Hon är på väg till undervisning så vi gör upp om ett möte lite senare.

Institutionen för estetiska ämnen är en av fem institutioner vid lärarutbildningen i den nya

lärarfakulteten i Umeå som bildades 2000. Lärarutbildningen är ingen egen institution utan bara ett kansli. Till kansliet finns cirka 20 institutioner knutna. De fem tunga är barnpedagogik, interaktiva medier, matematik och naturvetenskap, svenska och samhällskunskap samt estetiska ämnen.

Det är förstås lite snopet att så många är borta, men det ger ett första svar på frågan om hur vanligt det är att man som lärare eller forskare på universitet rycks mellan olika verkligheter – på gott och på ont.

Anders Marner är på plats. Han är mitt i den nationella utvärderingen i bild, ett jobb beställt av Skolverket. Marner har disputerat med en avhandling på bildanalyser av Christer Strömholms fotografier och visar sitt verk.

– Det här är kanske Strömholms bästa bild, säger han och pekar ut ett foto från 50-talet.

Hela bilden upptas av en lastbilsfront och en utländsk registreringsplåt. Fronten har täckts med ett tygstycke och tittar man en stund så ser tygstycket ut som en människokropp. Bilden väcker en tanke till.

Intressant men stressigt

I samma korridor jobbar sedan ett halvår doktoranden Lena Granstedt. Ett av hennes barn är sjukt i dag och därför arbetar hon hemma. Hon kombinerar forskningen med lite undervisning på Komvux i en 80/20-balans. Undervisningen är på kvällar och river inte sönder arbetsdagen. Men annat interfererar. Hon berättar om doktorandföreningen där hon är aktiv, seminarier och kurser i doktorandutbildningen samt regelbundna träffar med handledare och biträdande handledare. Dessutom delar hon rum med fyra andra personer, en doktorand och tre lärare.

– Det finns störningsmoment och jag klarar till exempel inte av att läsa på jobbet. Det gör jag hemma. Skriva går bättre. Men jobbet är väldigt intressant. Jag vill inte byta, berättar Lena Granstedt.

Det ideala vore kanske att få forska en termin och undervisa nästa. Det skulle ge forskaren tid att fördjupa sig och möjlighet att i lugn och ro driva sitt forskningsprojekt framåt. Ingen undervisning, inga tentor att rätta, inga studenter som knackar

på utan helt enkelt bara forskning. Men forskaren skulle ändå ha undervisningen kvar.

– Jag försökte en gång få ett läsår uppdelat i en termin forskning och en termin undervisning, men det gick inte. Vi var för få lärare, berättar Christine Hudson.

Jobbar jämt

Christine Hudson undervisar och forskar på statsvetenskapliga institutionen. Skrivbordet har några tomma ytor, annars är det papper och böcker i högar.

– Undervisning, undervisning, forskning, forskning, forskning, räknar hon upp och bankar näven hårt i en efter en av luntorna.

Chris, som hon kallas, är britt. Hon kommer från Liverpool. På dörren hänger en affisch med Liverpool FC:s klubbemblem och texten ”You’ll never walk alone”. Det är en musikalsång som senare blev en hit med ”Gerry and the pacemakers” och den spelades före matcher på Anfield Road i Liverpool. En lördag slutade man spela den. Då tog

fansen själva ton och sjöng den. Nu är den ett med Liverpool Football Club.

Chris har undervisning större delen av dagen men hon klämmer in en halvtimme med mig. Förutom undervisningen ska hon också förbereda sig för en paneldebatt i Stockholm dagen efter. Temat är bebyggelse-partnerskap och Chris är en av panelens experter om regionala partnerskap.

– Jag jobbar i veckorna, jag jobbar på helgerna. Jag jobbar här på kontoret och jag jobbar hemma. Fritiden ryker och jag har dåligt samvete för att familjen blir lidande. Fråga mig inte hur många timmar det blir. Jag har slutat räkna, berättar hon.

– Men varför ska man räkna timmar när jag får göra något jag är intresserad av. Jag älskar att vara statsvetare. Annars skulle jag inte stå ut.

Trots allt jobb säger Christine Hudson att hon har en skuld på 117 undervisningstimmar den här terminen. Hon anser sig drabbad av en felaktig konstruktion. Undervisningsplikten på hennes institution är 1 700 timmar per år men lärare har en nedsättning med 20 procent för kompetensutveckling. Kvar att undervisa blir då 1 360 timmar,

680 per termin. Om man i stället delar lika mellan forskning och undervisning, 50 procent av vardera, så försvinner kompetensutvecklingsavdraget. Det räknas in i forskningshalvan, även om forskaren finansierat sin forskning externt. Antalet timmar att undervisa blir då 850, inte 680. Timmarna avser inte effektiva timmar utan för varje lektionstimme dras ytterligare 2–3 timmar för förberedelser.

– Kompetensutveckling ska innefatta en utveckling av den pedagogiska kompetensen. Man kan fråga sig om det är meningen att en universitetslektor som delar sin tid mellan forskning och undervisning ska finansiera sin pedagogiska utveckling genom sitt externa forskningsanslag eller om man ska avstå från att utveckla sin pedagogiska kompetens, säger Chris.

Hon tycker att det här ger fel signaler till lärargruppen som helhet eftersom det är viktigt för undervisningen att lärare både undervisar, forskar och anstränger sig att dra in externa forskningspengar. Hon säger också att hon som deltidsforskare tar på sig en ansträngande uppgift när hon delar sin tid mellan två krävande verksamheter.

– Jag har så mycket undervisning att jag flera gånger tvingats förlänga de forskningsprojekt som jag själv finansierat med externa medel. Jag hinner helt enkelt inte göra av med pengarna.

Skulle du vilja forska helt och slippa undervisning?

– Nej, undervisningen och kontakten med studenterna vill jag ha kvar. Men bara inte så mycket, säger hon.

Hon räknar upp flera projekt och uppdrag som hon är en del i och hon berättar om en arbetssituation i ett uppskruvat tempo. Berättelsen är livfull och fylld av skratt. Men den har allvar. ”Bra gjort”, saknar hon.

– Det kanske värsta i hela situationen är att det vi lärare gör i undervisningen inte uppskattas. Det finns flera undersökningar som visar att vi stressar för mycket. Jag tror att uppskattning skulle förbättra arbetsmiljön, säger Chris.

Förr, minns hon, fick lärarna hjälp med praktiska saker som att lägga schema och kopiera. Så är det inte nu.

– Institutionen köpte en stor och avancerad

kopiator och printar och då fick vi inte längre skicka ner saker till universitetets tryckeri. Då får jag, välavlönad och högutbildad, stå och vänta. Vilket slöseri! utbrister hon och frågar:

–Visste du förresten att det finns 22 ställen i en ny kopiator där papperet kan fastna? Där hittar du en del av min vardag.

Studenterna vill bli matade med sked

Studenter har rätt att ställa krav på sin utbildning – och de gör de. Flera lärare vittnar om att de ibland ställer närmast orimliga krav. Christine Hudson säger att många nya studenter i dag förväntar sig att bli matade, ungefär som med sked.

– Jag tycker att de ska kunna ta mer ansvar själva. Det är vuxna människor och vi ska kunna ställa krav på dem på samma sätt som de ställer krav på oss.

Blir studenterna lidande av att ni som lärare har hög arbetsbelastning?

– Ja, det är klart. De kan inte bara komma och

få handledning. Vi måste planera in studentmöten och det är inte alltid man fixar det från en dag till nästa. Man ska ju hinna läsa igenom vad de skrivit och helst kunna reflektera lite. Jag har några skräckexempel när studenter bett att få komma in tio minuter efter att de mejlat sin text, säger Chris och tillägger:

– Studenterna blir också lidande i och med att vi inte hinner upptäcka dem som har problem förrän de kört eller hoppat av. Ibland skulle man vilja ge lite extra till de mer långsamma.

Martin Hårdstedt är forskare och lärare i historia. Han håller med Christine Hudson i hennes kritik mot studenterna:

– Studenter ställer höga krav. De har krav på utbildningen, på undervisningen och på examinationen. De har rätt att ställa krav, men till en viss nivå. När jag säger att de ska läsa en bok vill de veta vilka sidor. Nu har det visat sig att heltidsstudenter inte lägger ner mer än 30 timmar per vecka och då finns det ju ännu mindre anledning att hålla igen, säger Martin Hårdstedt.

Han sveper med handen över böckerna i hyllorna.

Där står meter efter meter om Gustav IV Adolf, om Napoleon och om första världskriget, böcker som ligger som en bakgrund till undervisningen.

– Studenter är otroligt nyttomaximerade. Jag ser det som ett uppdrag att försöka lura dem att läsa.

Martin Hårdstedt har forskat om Finska kriget. Han redovisade vid disputationen i juni 2002 sina rön om Finska kriget. Det var 1808–1809 och Sverige stred i Finland mot Ryssland. Sverige hade trängt tillbaka ryssarna ner i Finland när kriget svängde. Svenskarna retirerade norrut. Martin har visat att den svenska retireringen berodde på att Sverige inte fick fram mat till soldaterna. Hade man klarat det kanske Österbotten eller Åland varit svenskt i dag.

I år undervisar Martin på heltid. Han planerar att ta sina historiestudenter till finska Oravis där det största och blodigaste slaget i Finska kriget stod. I Ratan norr om Umeå stod det sista slaget. 3 000 soldater på båda sidorna satte livet till innan vi gav upp och släppte Finland till ryssarna. Resan till Oravis är för Martin också ett sätt att föra in sin egen forskning i undervisningen.

– En poäng med att vara både lärare och aktiv forskare är att man kan föra in egna rön i undervisningen, säger han.

Chris Hudson, statsvetaren, har också velat använda sina forskningsresultat i undervisningen:

– Det berikar undervisningen och det ger mig stimulans om jag kan testa idéerna på studenterna. Men tempot är uppskruvat och det är mycket som inte kan tas bort i undervisningen. På vissa kurser fungerar det, på andra inte, säger hon.

Kollisioner drabbar alla

Bilden av kollisioner mellan undervisning, forskning, studentkontakter, interna uppdrag på institutionen eller i forskningskommittéer drabbar alla.

Charlotta Berggren är lärare på institutionen för estetiska ämnen. För närvarande forskar hon inte.

– Jag är just nu inne i en intensiv undervisningsperiod. Till det kommer personalmöten, institutionsstyrelsen, arbetsgrupper, ämneskonferenser och kompetensutveckling. Det blir många krokar och jag tvingas ofta välja bort föreläsningar, kurser

eller seminarier som definitivt skulle utveckla mig som lärare. Undervisningen kräver mycket tid till för- och efterarbeten.

Har du funderat på forskning?

– Jag har naturligtvis läst och arbetat med kompetensutveckling genom åren och det har stimulerat till eftertanke om forskning. Men hur ska man hinna det? Det jag saknar mest i mitt arbete är tid till eftertanke.

Är eftertanke något som mer behövs i estetiska ämnen än i till exempel matematik?

– Det vore oerhört tragiskt om det var så. Oavsett vad man gör måste man få en chans att stanna upp och reflektera. Vad gör jag? Varför? Hur kan jag utveckla mina metoder eller mina kunskaper? Det här är inget specifikt för vår institution, säger Charlotta Berggren.

Vi träffas efter lunch. Charlotta gör ett 90-sekundersstopp vid kaffeautomaten innan hon ilar ner till studenterna, blivande textilslöjdlärare. De har modellteckning på schemat. Hon poserar, de skissar. Hon betonar det där med lodlinjer, stödyta och syftning och efterlyser rörelse i bilden.

– Tänk på gångjärnen. Annars blir det en cykelslang, påpekar hon.

Termerna är helt obegripliga för en oinvigd, men studenterna vet vad det handlar om. Kolkriter skrapar mot bruna ark och kroppar träder fram. Charlotta Berggren kommenterar dem en efter en och vi fortsätter prata på nästa kafferaft.

– Mitt jobb handlar till stor del om att få mina studenter att inse att de utvecklar sig. Det är det centrala i att jobba som pedagog.

Charlotta Berggren var utbildad bildlärare 1974. Hon har undervisat en del men också hankat sig fram som frilansande konstnär några år. Det var tufft.

– Vi har för mycket undervisning i dag. Det blir mer och mer arbete på varje lärare. Det måste finnas tid till forskning, utveckling och eftertanke, men sådant kostar pengar.

Sönderryckta arbetsdagar

Problemet med sönderryckta arbetsdagar är känt och många beklagar det. Men det finns exempel

på universitetslärare som haft mod eller kraft att göra något åt sin arbetssituation. Thorsten Lundmark undervisar i avtalsrätt vid Umeå universitets juridiska institution. Han har en lugn dag med tentarättning och sammanställning av en kursvärdering.

Han har för länge sedan insett problemet med att slitas mellan olika sysslor och aktivt försökt göra något åt sin situation. Han har suttit i forskningsnämnder, styrelser och ledningsgrupper men bantat uppdragen till en suppleantstol. Det är inte betungande. Thorsten Lundmark har en lektorstjänst. Tjänsten berättigar honom till 20 procent forskning eller kompetensutveckling av en heltidstjänst. Genom att samla på sig extra mycket undervisningstimmar tidigare kan han nu ta ut sin fordran och mer koncentrera sig på forskning. Terminens undervisning motsvarar en tredjedel av det normala.

– Jag och en kollega skriver en lärobok om europeisk affärsrätt, berättar Thorsten och fortsätter:

– Vi är många som tycker att forskningstiden blir ineffektiv och att det blir många omstarter,

särskilt om den splittras upp i en mängd korta perioder. Fick jag välja skulle halva tiden vikas till forskning, halva till undervisning. Helst skulle jag se att man varvade forskning och undervisning varannan termin, men det är förstås inte alldeles enkelt att genomföra i praktiken.

Vad har institutionen för ansvar för att forskare får bra forskningsmöjligheter?

– De har stort ansvar, men forskaren måste också ta ansvar för sin situation. I dag kommer undervisningen först och jag tror de flesta accepterar det han eller hon blir tilldelad, säger Thorsten Lundmark.

– Det finns en frustration kring att man inte kan ägna sig åt både forskning och undervisning och det är inte bra. Störst är problemet på forskningssvaga institutioner, anser Tom Ericsson, professor och prefekt på historiska institutionen.

Han menar att de institutioner som är duktiga på att dra in externa medel också kan reducera antalet undervisningstimmar per lärare. När man kan begränsa undervisningen ger man sina forskare större möjligheter till sammanhängande arbete och känslan av att man nästan inte hinner börja

innan man ska göra något annat försvinner. Personalen behöver inte känna sig otillräcklig, antalet sjukskrivningstimmar hålls nere och man får ett bättre forskningsklimat.

– Man ska kunna kombinera undervisning med forskning. Det är grundbulten i hela verksamheten. Hos oss har majoriteten betydligt mer forskning än de 20 procent de är garanterade, säger Tom Ericsson.

Konflikt mellan undervisning och kompetensutveckling

Jan-Sören Andersson, prefekt på estetiska ämnen, säger att institutionen är väldigt observant på att det finns en konflikt mellan undervisning och egen kompetensutveckling i lärarnas vardag.

– Från ledningen fördelar vi undervisningstid jämnt över året så mycket vi kan. Sedan uppmanar vi de olika avdelningarna, som textil, bild och musik, att försöka fördela inom gruppen. Vissa klarar det bra och där kan de kanske ta varandras arbetsuppgifter om det blir mycket för någon. På

andra avdelningar är vår personal så specialiserad att de inte kan lämna över arbetsuppgifter. Där blir det svårare, säger Jan-Sören Andersson.

Han fortsätter:

– Det här är inte så enkelt alla gånger, men vi känner till problemet. Vi är naturligtvis inte betjänta av att personalen går in i väggen.

Charlotta Berggren, textilläraren på lärarutbildningen, berättar senare på eftermiddagen att hon har ett konkret förslag på hur man slipper slitningarna och snabbt skapar en bättre arbetsmiljö.

– Sänk undervisningsskyldigheten. Belastningen är för hög, säger hon.

Vad gör du i morgon?

– Jag har undervisning hela dagen.

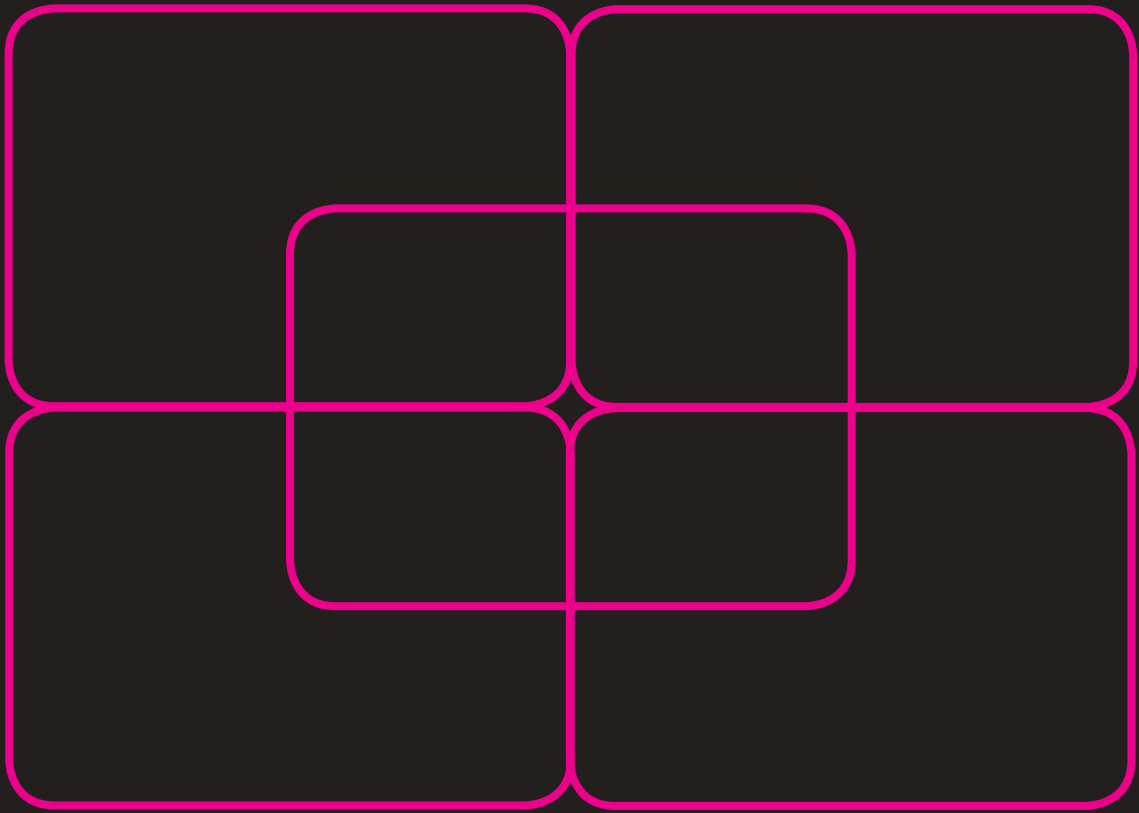
Charlotta Berggren är inte ensam om att känna att undervisningsplikten är betungande. Nästan alla som intervjuats har känt sig tyngda av det och många upplever en känsla av otillfredsställelse. Olika institutioner har lyckats olika bra med att ordna externa forskningsmedel och har därmed olika balans mellan forskning och undervisning. Men de intervjuades bild av verkligheten är trots allt

att de undervisar för mycket. Den höga undervisningsplikten gör att kompetensutvecklingen upplevs som mindre viktig när det nästan regelmässigt är den som försvinner i kollisionerna mellan olika arbetsuppgifter. Det finns exempel på att personal valt att inte engagera sig i den interna organisationen för att det tar tid som egentligen inte finns.

Institutionens frågor måste rimligen skötas på och av institutionen. Annat vore konstigt och ingen har heller föreslagit något annat. Men till det krävs mer tid.

Ett sätt att bättre hålla ihop arbetsdagen, det påpekar flera intervjuade, är att inte fläta samman

tiden för kompetensutveckling med tiden för undervisning. De efterlyser bättre möjligheter att frigöra längre perioder, kanske hela terminer, för forskning. Arbetet skulle alltså bli mer indelat i block och möjligheterna till effektiv forskning skulle öka. Men bara få av dem som fört fram idén tror att de får se den genomförd. Att göra personal otillgänglig för undervisning under perioder kan av praktiska skäl vara svårt. Det lägger dessutom större tryck på de lärare som är kvar och det ökar kravet på administrationen. Det i sin tur riskerar att kräva mer personal och i så fall att bli mer kostsamt.

”Bara en renässansmänniska klarar allt detta”

ANKI GUNDHÄLL WOOD

Anki Gundhäll Wood är frilansjournalist med inriktning på utrikespolitik och på högre utbildning. Hon har tidigare bl.a. varit pressekreterare på utbildningsdepartementet.

På Institutionen för bioteknologi på KTH kämpar medarbetarna hårt för att hinna med sina olika uppdrag. Tankarna verkar kretsa lika mycket kring finansieringsfrågor som kring forskning och en stor del av tiden går åt till jakten på pengar. Men de som väljer att satsa på undervisning får brist både på pengar och på möjligheter att meritera sig.

Stockholms Centrum för Fysik, Astronomi och Bioteknologi ligger mycket vackert i Roslagstulls gamla sjukhus. Här uppe på kullen hörs inte trafiken nerifrån den tungt trafikerade rondellen vid Stockholms nordvästra utfart. I de terrakottafärgade sjukhusflyglarna, som ligger utspridda i parken och som tidigare var avsedda för människor

med olika smittsamma sjukdomar (en sjukdom i varje paviljong), bedrivs idag grundforskning, utbildning och ett intensivt företagande. Större delen av Institutionen för bioteknologi huserar dock i ett stort vitt femvåningshus, som märkligt diskret breder ut sig i två stora vingar i en sluttning nedanför sjukhusområdet.

Bioteknik är ett relativt nytt program. De första 30 studenterna togs in 1999 och de går nu sista året på sin utbildning. Idag läser nästan 300 studenter på programmet, 180 personer är anställda på institutionen och det finns nio forskningsgrupper.

Institutionens mest kända medarbetare heter Mathias Uhlén, ”bioteknikens flaggskepp” som några studenter kallar honom. Han är professor i mikrobiologi och med sina 41 patent och sex framgångsrika företag är han något av en legend såväl inom forskarvärlden som på tidningarnas ekonomisidor.

Jag har en dryg månad på mig att skriva det här reportaget, men det verkar i förstone vara för kort varsel för att få träffa Mathias Uhlén:

– Han är så upptagen. Jag har svårt att se att han skulle ha möjlighet att träffa dig den närmaste tiden. Det är möten och föreläsningar och han reser kors och tvärs över världen ...

Mathias Uhléns sekreterare låter dock välvillig, så jag väddar lite till:

– Men han kanske tycker att det skulle vara kul att vara med i en reportagebok som Högskoleverket ska ge ut.

– Kul! Det är självklart att han skulle tycka att det vore kul. Hans stora problem är att han tycker att allting är så kul, svarar hon torrt.

Vi träffas till slut, på Mathias Uhléns kontor. Han är alltså professor och institutionens prorektor, dessutom sitter han i en lång rad styrelser, kommittéer och stiftelser. Förutom sex egna bodelagsstyrelser, är han bland annat med i UD:s grupp ”Swedish Biotech Promotion Team”, han är en av de svenska deltagarna i Hugoprojektet och han är ordförande i styrelsen för KTH:s holdingbolag.

Han har tidigare varit prorektor för KTH, med ansvar för att bygga upp en ”Technology Transfer” funktion, vars uppdrag är att se till att forskningsresultaten kommersialiseras.

Mathias Uhlén verkar, kort sagt, vara en person som surfar fram mellan högskolans olika uppdrag:

– Det är kanonkul så länge jag hinner med. De senaste 20 åren har jag jobbat med grundforskning för att sedan föra ut resultaten i verkligheten. Jag har lyckats navigera mig fram allteftersom systemet har förändrats, säger han.

– Men man förväntas vara en renässansmäniska, som klarar vilka roller som helst och har kunskaper på alla områden. Man skulle kunna lägga ner hur mycket av sin tid som helst här – egentligen är det omöjligt att ha familj om allt ska gå ihop. Det tråkiga är att så mycket tid går åt till byråkrati och till att jaga pengar.

Mathias Uhléns tankar kretsar mest kring den del av högskolans uppgifter som handlar om forskning och samverkan med näringslivet. Hans passion är ”att föra ut forskningsresultaten så att de kommer till nytta”.

– Jag har byggt upp min egen forskningsgrupp och vi har varit väldigt framgångsrika. Under 80-talet och början på 90-talet tog vi 41 patent. Det drog naturligtvis in mycket forskningsanslag och riskkapital, merparten från utländska företag.

– Men ur en annan synvinkel var det en misslyckad period: endast 3 patent ledde till kommersiella produkter och de övriga 38 hamnade i den så kallade byrålådan. Trots att jag nog anser att detta var många av mina bästa uppfinningar, tillägger han.

På 80-talet licenserades kommersialiserbara patent ut till företaget och betalningen användes som forskningsanslag på institutionen. På 90-talet blev det istället allt vanligare att forskarna själva ”började spinna av” forskningsresultaten.

– Det skedde helt på eget bevåg, utan hjälp från högskolan. Det var obyråkratiskt och effektivt – vi använde intäkterna från patenten till ny forskning och det fanns ingen statlig inblandning.

Forskarna äger sina uppfinningar

I Sverige säger lagstiftningen att alla upptäckter en forskare gör tillhör arbetsgivaren, men inom högskolan råder ”lärarundantaget”, vilket innebär att forskaren själv äger rätten till sina uppfinningar. Även om upptäckten gjorts på betald arbetstid och i stor utsträckning finansierats av statliga medel är det den enskilde som söker patent och som får behålla vinsten om produkten utvecklas. Samma undantag finns i flera andra länder, men det vanliga är att universiteten äger upptäckterna. Så fungerar det till exempel i USA.

– Det är en stor risk att den enskilde forskaren inte orkar driva fram ett patent till en vidare tillämpning, men jag tror att risken är ännu större att produkten inte utvecklas om forskaren själv släpper kontrollen över den.

Är det rimligt att en enskild forskare kan bli rik på sitt patent när så stor del av verksamheten är statligt finansierad?

– Visst finns det en rättvisaspekt, men universiteten kan få del av värdetillväxten genom att vara med och satsa när företagen startas. Bolagen drar

dessutom in riskkapital till Sverige samtidigt som det skapas arbetstillfällen. Ett av mina företag finns på börsens O-lista och hittills har det dragit in 1,2 miljarder kronor i riskkapital och skapat jobb åt över 100 personer.

– Jag tror att Sverige har så många biotechföretag just på grund av lärarundantaget. I Sverige finns 250 renodlade biotechbolag, vi är störst i Europa på området.

Det är krävande att driva sina projekt hela vägen och det är tufft att satsa de 50–200 000 kronor det kostar att få ett patent. Därför har flera universitet startat holdingbolag, som går in med startkapital och uppbyggnadspengar; i gengäld får universitetet ägarandelar i bolagen och del av eventuell vinst.

– Bolagen blir en allt viktigare källa för forskningsmedel. Forskningsråden blir allt mer fokuserade på grundforskning och allt mer negativt inställda till tillämpad forskning – lite raljant kan man säga att de anser att forskningen helst inte ska ha någon som helst tillämpning. Jag är faktiskt otroligt orolig inför framtiden.

Även om samverkan mellan företag och forskare

pågått mycket länge skapar det en del konflikter inom högskolan:

– Med tiden blev jag – i alla fall på pappret – väldigt rik. Visst finns det kollegor som är avundsjuka, det är väldigt tråkigt och inget jag vill diskutera. I Sverige finns en enorm fokusering på en rättvis fördelning av samhällets resurser, därför ser många snett på en sådan som mig – men jag bidrar till att det finns mer att fördela.

– Jag har slutat att ge intervjuer till tidningar efter det att Veckans Affärer hade min bild på omslaget med jätterubriken ”Rik på statens bekostnad”.

Hinner du med att undervisa?

– Utbildningen är alltid nummer ett. Högskolans personal har inget berättigande om vi inte alltid prioriterar undervisningen. Visst är det tufft – grundutbildningen är en förlustverksamhet, den går alltid back. Forskarna och lärarna slits mellan undervisningen och det man får pengar för, nämligen forskningen. Men jag vill påstå att det fungerar.

Undervisning ger svag merit

Två våningar upp i samma hus sitter en person som brinner för grundutbildningen. Gunnel Dalhammar är studierektor vid institutionen och hon småler när jag berättar att jag just träffat Mathias Uhlén:

– Till skillnad från Mathias har jag inte lika mycket tid för forskning och företagande eftersom jag lägger tyngdpunkten på undervisning och kontakten med eleverna. Jag arbetar 50 procent som studierektor, 50 procent med undervisning och 50 procent med forskning.

– Det blir 150 procent, invänder jag.

– Just det, svarar hon lakoniskt.

– Jag blir så arg på hur olika högskolorna värderar medarbetarnas olika arbetsuppgifter. Det är bara forskningsresultaten som räknas. De som gör karriär i den här världen gör det som forskare och de behöver bara undervisa lite grann för att bli meriterade för en högre tjänst. Tar man däremot undervisningen på allvar hinner man inte meritera sig tillräckligt på forskningssidan. Högskolan säger att det inte ska vara så – men så är det!

Kan undervisningen verkligen fungera bra under sådana förhållanden?

– Jag känner mig faktiskt väldigt säker på att den gör det. Lärarna tar sitt ansvar och eleverna är nöjda. Vi ser det dessutom på att vi har ett så högt söktryck.

– Vi har också en del effektiva morötter – vi ger så pass bra betalt för undervisningen att det också blir lite pengar över till forskningen. Om någon inte fått forskningsanslag kan han eller hon undervisa och på så sätt delvis finansiera sin forskning.

Vilka kontakter har du med det omgivande samhället?

– Jag sitter med i Teknikåttan, en riksomfattande tävlig för alla åttondeklasser i Sverige. Det är ett stort jippo och mycket jobb, men det skapar kontakter och intresse. Jag arbetar dessutom med utvecklingssamarbete i tredje världen, bland annat om vattenrening.

Har du själv något patent eller något företag?

– Jag har avsvurit mig arbete med sådant, jag blir alldeles för splittrad om jag ska hålla på med bolag samtidigt som jag satsar på forskning och undervis-

ning. Men jag ser att många är väldigt lockade av patent och av att grunda bolag.

Tycker du att det är fel att ägna arbetstid åt bolagets affärer?

– Det är upp till dem – jag kan inte säga om det är fel eller rätt.

Bra undervisning, lite samhällskontakt

En fredagseftermiddag träffar jag tre av bioteknikstudenterna i institutionens restaurang. Clara Rudholm, Stefan Lindberg och Hanna Tegel är alla en del av den första kull studenter som togs in på programmet och som nu går det fjärde och sista året. Över lag är de mycket nöjda:

– Utbildningen är högklassig och vi har kunnat påverka hur den utformas. Den har byggts upp medan vi har studerat här och vi har fått göra utvärderingar, vi har krävt förändringar och institutionen har lyssnat på våra förslag, berättar Clara Rudholm.

– När man börjar som student tror man att högskolan bara håller på med undervisning, men

när man varit med ett tag ser man hur många olika roller högskolan har. Det är ett bra betyg åt lärarna att man inte märker att de håller på med så mycket annat, fortsätter hon.

Belönas undervisning på rätt sätt?

– Knappast. De kan visst bli utsedda till årets lärare – inte mycket till morot, säger Stefan Lindberg.

De enda punkten där de tre studenterna är missnöjda är deras egna möjligheter till samhällskontakter:

– Vi skulle vilja få chansen att göra fler studiebesök, jag kan räkna antalet vi gjort på ena handens fingrar. Det är viktigt att komma ut och se hur det vi lär oss tillämpas. Vi tränas ju för att vi ska ut i arbetslivet. Lärarnas kontakter kommer inte oss till godo och det är synd, säger Stefan.

Är lärarundantaget bra? Gör möjligheten att söka egna patent att den sortens verksamhet tar upp för mycket av lärarnas tid?

– Svårt att veta – men lärarundantaget är kanske en anledning till att de stannar kvar här. I så fall är det ju mycket bra, det är viktigt att vi får behålla

de skickligaste lärarna och forskarna, säger Hanna Tegel.

Stefan och Clara skulle gärna se att de fick mer utbildning om patenträtt, ekonomi och ledarskap.

– Det är en inspirerande tanke att man skulle kunna bygga upp ett företag kring en egen uppfinning. Det är en av anledningarna till att det känns så dynamiskt att studera här – det är fullt av möjligheter. Jag tror att alla som går här känner sig utvalda och speciella, säger Clara.

Jakten på pengar dominerar

– Vårt stora dilemma är att vi inte ges finansiering som räcker till alla våra uppdrag, säger institutens prefekt Olle Enfors.

– Vi får mest pengar till forskning och det är den vi ägnar oss mest åt – eller egentligen åt att skaffa fram ännu mer pengar. Uppgiften att samverka med det omgivande samhället är helt ofinansierad, var får vi pengar till den?

Olle Enfors definierar näringslivskontakterna som en del av forskningen, där finns ju både finan-

siering av forskning och den vidare utvecklingen av uppfinningar.

– Det är nog få forskare som ser det som en samverkan med det omgivande samhället att föra ut sina forskningsresultat, det handlar om meritering.

Jag kan inte låta bli att kommentera att professorernas sätt att uttrycka sig skiljer sig markant från studenternas och doktorandernas. Dessa understryker att de vill att deras forskning ska förbättra samhället. Försvinner altruismen med åren?

– Ja, svarar han kort och koncist, men skrattar till när han hör hur cyniskt det låter.

– Det är en stenhård kamp att få in pengar för att överleva och det tvingar oss att ägna oss åt det som lönar sig. Det är den krassa verkligheten. Vi måste hela tiden ragga pengar, bland annat för att anställa doktorander, vilket i sin tur betyder att vi måste ge dem handledning. Oftast får vi finansiering ett år i taget. Om man får pengar den första januari måste man börja förbereda nästa års ansökan i början av maj och efter sex månader måste man börja rapportera kring forskningsresultaten. Det är naturligtvis ett oerhört ineffektivt system för långsiktig och

grundläggande forskning.

Institutionens totala budget uppgår till ca 110 miljoner kronor. Något mindre än 25 procent är statliga fakultetsmedel för att finansiera löner, administration, lokaler och en del av forskningen. Sju procent är statliga medel till grundutbildningen och knappt 70 procent är externa medel som forskarna själva tar in. I tidsåtgång ser fördelningen lite annorlunda ut:

– Vi lägger ner mer än sju procent av tiden på grundutbildning. Det innebär naturligtvis att en del av forskningsmedlen och fakultetsmedlen subventionerar utbildningen. Så får det egentligen inte gå till, ska vi följa regelverket borde vi egentligen prioritera ner grundutbildningen – eller lägga ner den.

Påverkar detta kvaliteten på undervisningen?

– Ja, synen på utbildningen påverkas säkert. Men vissa tycker att undervisningen är väldigt roligt och satsar mycket på den.

Är det rimligt att det är svårare att meritiera sig om man ägnar mycket kraft åt undervisning?

– På den frågan finns inget enkelt svar. Det är

mycket svårare att bedöma kvaliteten på undervisningen jämfört med forskningen, även om vi försöker ta fram kursvärderingar. Men hur mäter man hur bra eleverna blev? Det är kanske inte heller rimligt att kräva pedagogiska meriter för professorer som är externfinansierade och helt inriktade på forskning.

Har det hänt att ett företags intressen har krockat med högskolans?

– Ett företag kan ha intresse av att fördröja en publicering så att man hinner ta patent innan en upptäckt blir offentlig, men det ligger i allas intresse att lösa problemet. Jag ser inte det här som ett stort problem.

Splittrad mellan olika uppgifter

Fredrik Sterky doktorerade i bioteknik 1998 och har nyligen återvänt till Sverige och KTH efter en post.doc. tjänst vid Stanford. Nu har han fått ett nytt perspektiv på institutionen:

– Det är först nu jag inser hur splittrad man är mellan undervisningen, forskningen och den

tidsödande administrationen. Jag ser tydligare hur mycket som är på gång här – vårt labb är ju format av Mathias Uhléns stora entusiasm och vilja att pröva nya saker.

På KTH har Fredrik Sterky blivit ledare för en av institutionens nio forskargrupper. Han är anställd som forskare och lärare och finansieras via repatrieringsbidraget som han fått efter post.doc.-tjänsten.

– Allt som äter upp forskningstiden är stressande. Jag har till exempel ansvar för en databas som flera grupper använder, den är bara ett verktyg och kommer aldrig att leda till en publicerad artikel – allt sånt arbete tär på en.

Hinner ni med att handleda era doktorander?

– Jag tror att alla doktorander vill ha mer handledning, det ville även jag. Men det kanske är bra att man inte får det, att man istället lär sig att ta egna initiativ. Jag tror inte att någon av våra doktorander känner att det är ett allvarligt problem.

Vilka är de största skillnaderna mellan KTH och Stanford?

– På Stanford fanns det mycket mer supportper-

sonal som avlastade oss. De som blev involverade i att starta ett bolag lämnade också i högre utsträckning universitetet för att helt satsa på bolaget.

– Jag tror dock att lärarundantaget är en mycket bra sak nationalekonomiskt sett. Men visst kan det finnas synpunkter på att forskare tjänar mycket pengar på en uppfinning som grundar sig på en statligt finansierad verksamhet. För Sverige är det bra – men det finns en risk att det skapar konflikter inom högskolan.

Vill göra världen bättre

Lite längre ner i den ljusa korridoren med glasfönster in till varje kontor sitter Åsa Sivertsson och Maria Sievertzon, som båda är inne på det fjärde året som doktorand. Åsa är anslagsfinansierad och tycker att det är en ganska lugn tillvaro, medan Maria är finansierad av ett nystartat riskkapitalföretag, NeuroNova:

– Att vara finansierad av ett litet företag är verkligen på ont och på gott. De är själva oerhört pressade och ställer mycket höga krav på snabba

resultat. Man blir effektiv och det är mycket stimulerande, men man har mindre frihet och hinner inte med självstudier och litteraturstudier.

– Det är självklart att det är svårt att samarbeta med företag när man håller på med grundforskning, man har helt olika tidsperspektiv. Det krävs väldigt stora företag, för att det ska finnas utrymme för den tid som krävs för grundforskning, inflikar Åsa.

– Men jag har absolut ingenting emot att samarbeta med företag. Forskningen är viktig för mig, men slutmålet är att resultatet ska gynna samhället och få en vettig tillämpning, fortsätter hon.

Har ni fått bra handledning under doktorandtiden?

– Oh ja, mycket bra, skrattar Jenny Rönmark som sitter i samma rum och som blev klar med sin doktorsavhandling i somras.

Åsa är också mycket nöjd även om hennes handledare hade väldigt många doktorander.

– Det kunde kanske blivit jobbigt om mitt projekt gått trögt, men nu uppstod aldrig problemet.

Har ni något annat samarbete med omvärlden?

– Ibland blir vi ombudda träffa skolklasser, KTH har mycket kontakt med gymnasieskolor. Men de som ringer och frågar om vi vill ställa upp är alltid så ursäktande – de verkar inte förstå att vi faktiskt tycker att det är kul. De borde presentera mötet med elever som något positivt och inte som att de ber oss att uppoffra oss! säger Jenny.

Alltid brist på tid och pengar

De som arbetar vid Institutionen för bioteknologi verkar både stolta och engagerade, samtidigt som nästan alla är frustrerade. Institutionen präglas av den ständiga jakten på pengar och det är tydligt att stressen ökar markant så fort man talar om en verksamhet som inte är fullt finansierad.

– Allt för många inom universitetsvärlden lever mycket osäkert. Inom vilket annat yrke, där så avancerade kvalifikationer krävs, tvingas människor leva så kortsiktigt? Många vet inte från år till år om deras tjänst kommer att kunna finansieras. Det är en mycket stressande situation, säger Mathias Uhlén.

Studierektor Gunilla Dalhammar, säger att hennes största bristvara är tid:

– Det är ett stort och tungt system. Ofta krockar mina uppdrag. Jag är frustrerad av alla mina roller, av att jag i princip hela tiden borde vara någon annanstans – också! Det känns som om jag alltid bommar något.

– Vår institution expanderar och vi håller fortfarande på att finslipa de olika kurserna. Detta gör att den tid jag kan lägga ner på administration, budgetarbete och budgetuppföljning aldrig räcker till.

Stressen späds dessutom på av att olika uppgifter på institutionen belönas olika. Undervisningen

är varken en väg att meritera sig för högre tjänster eller för att uppfinna något som kan leda till patent och ett eget bolag. Inom forskningen finns båda möjligheterna – och uppenbarligen skapar detta spänningar.

En bild har vuxit fram inom mig under samtalen på institutionen: jag ser en rad jonglörer som snurrar tallrikar på pinnar; om de inte hela tiden håller efter och snurrar till pinnarna kommer tallrik efter tallrik att trilla ner. Då är det sällan man stannar upp och funderar över vilka prioriteringar som är rimliga och rättvisa – och hur man skapar en dräglig arbetssituation.

Cash is King

EVA F DAHLGREN

Eva F Dahlgren är frilansjournalist och författare. Sedan 1989 arbetar hon journalistiskt med inriktning på samhälle, arbetsliv, vetenskap och forskning. Våren 2002 kom ”Farfar var rasbiolog ut” – en bok om genetik igår och idag.

Entrén är magnifik. Glas, svart sten och ljus betong. Jag suggs in genom karuselldörrarna och anmäler mig vid den avlånga receptionsdisken, i ljus björk.

– Nej, rektorn sitter inte här. Det här är kårens hus. Han sitter där, säger den unga kvinnan och pekar mot en oansenlig röd tegelbyggnad.

Chalmers tekniska högskola i Göteborg ägs sedan 1994 av en stiftelse. Och drivs i form av ett aktiebolag. Men det är inget företag, det är ett universitet, säger Jan-Eric Sundgren med eftertryck. Han är både vd och rektor för Chalmers. Han kallar sig rektor.

Chalmers har alltså ingen storbolagsentré till sitt

administrativa huvudkontor. Däremot, säger Jan-Eric Sundgren, är det nyinvigda och prisbelönta kårhuset ett bra exempel på att ”Cash is king”, som arbetsnamnet lyder för det här reportaget.

Studenterna har tiggat ihop till halva kostnaden och Chalmers har stått för resten. På köpet fick skolan en ny stor konferenssal. Att eleverna lyckades få ihop drygt 60 miljoner beror på att de håller koll på alla nu levande civilingenjörer och arkitekter som examinerats härifrån. Liksom i USA donerar flera av dem gärna till sin gamla högskola.

Fattigare än andra

”Det rika Chalmers” – är det en myt eller är ni rika?

– Ja alltså, vi har ett gott kapital. Men hälften är placerat i aktier så idag är det 2,7 miljarder, betydligt mindre än i mars 2000.

Är inte det obehagligt?

– Visst är det obehagligt. Vi kan inte använda avkastningen till kontinuerlig drift utan det måste vi klara med andra resurser. Ur den synvinkeln är vi inte rikare än någon annan – snarare fattigare.

– Men vi har en större frihet. Vi behöver inte göra som regeringen säger i alla lägen, tillägger han.

Ett exempel är det egna investmentbolaget, där pengar avsatts för att investera i nystartade företag från Chalmers.

– Vi har naturligtvis ett avkastningskrav på investmentbolaget, där vi på lång sikt tänker oss att få igen pengar, säger Jan-Eric Sundgren.

Inte gå med vinst

Men på Chalmers tekniska högskola AB finns inga vinstkrav?

– Nej, vi ska producera goda studenter och goda forskningsresultat. Inte gå med vinst. För ett AB vore det ju rimligt, men nu är vi ett universitet.

Det är lugnt och tyst inne på tjänsterummet. En grågrön skänk och en allmogeklocka ger lite hemkänsla. Utanför fönstret klättrar höströda träd och buskar upp längs klippväggen.

Jan-Eric Sundgren ger ett avslappnat intryck i ljusa byxor och linnekavaj. Men kanske är det ett sken som bedrar, för när han pratar om ekonomin ser han bekymrad ut. Han lägger halva sin arbetstid på att dra in pengar. Det beror inte på börsrasen, utan framförallt på att de statliga pengarna minskar.

Han hämtar en overheadbild med färggranna staplar:

– På 80-talet var finansieringen dominerad av pengar från staten. Vi fick pengar för grundutbildning och fakultetsmedel för att ha en bas för forskning. Idag utgör de här två bitarna ungefär 44 procent.

– Resten kommer från andra, dvs. 55 procent av vår omsättning på två miljarder. De här pengarna drar vi in själva och här har vi ett kapital vi kan utnyttja från stiftelsen, säger Jan-Eric Sundgren och

pekar på de två sista staplarna.

Den fjärde stapeln varierar alltså med börsutvecklingen?

– Den här utvecklingen är anledningen till att alla universitet är rätt upptagna av att dra in pengar.

Halva summan per student

Pengarna för att utbilda studenter beror dels på hur många de är, dels på hur mycket de presterar. Men räknar man med konsumentprisindex har summan halverats på 20 år. Från 120 000 kr till 63 000.

– Vi drar igenom studenterna för halva kostnaden idag. Det är ju bra att alla instanser ökar produktiviteten, men i vissa avseenden tror jag att det skett kvalitetsförsämringar. Man hade fler lärare och kunde ägna mer tid åt studenterna.

Hur får ni ihop de övriga 55 procenten?

–Via forskningsråd, Vetenskapsrådet, EU, andra forskningsfinansiärer, stiftelser och via näringslivet. 10–12 procent kommer direkt från nä-

ringslivet. Normalt är kanske 5,6,7 procent, men i förhållande till många andra utländska företag, nej jag menar utländska universitet, så är det inte speciellt märkvärdigt.

Hör ni av er till olika företag?

– Vi försöker bygga relationer. Vi går inte ut med kollektlåven, utan försöker få dem att sponsra verksamhet här för att de vill få ut något, till exempel kunna rekrytera folk från oss.

Publicera fritt

Men finns det inga etiska betänkligheter?

– Jo, det är klart att det finns etiska delar. När det gäller forskning ställer vi alltid som krav att resultaten ska gå att publicera fritt, i vetenskaplig tidskrift. Då säger företagen att de vill skydda sina patentmöjligheter och i normalfallet kommer vi överens om att de har en granskningstid på artiklarna och en tid då de har förstatjning på att ta till vara resultaten och tillsammans med oss patentera detta. Det rör sig om månader eller ett halvår.

Doktorandernas resultat måste gå att granska och publicera. De kan inte få ha det hemligt i åratal. I så fall blir det rena uppdrag.

Förekommer det också?

– Det förekommer, men i betydligt mindre utsträckning. Och då får de betala fullt ut. Precis som ett företag gör vi ingenting gratis utan måste ha marginal för det är ju då man tjänar pengar.

Är det positivt eller negativt?

– Det är positivt. Vi har delvis en speciell organisation för detta som heter Chalmers industriteknik och jobbar med att göra uppdrag åt industrin där resultaten inte är publiceringsbara. Oftast för att det inte är tillräcklig vetenskaplig höjd på dem.

Chalmers på börsen

Ytterligare ett sätt att dra in pengar är genom donationer, som kårhuset är ett exempel på. Redarfamiljen Sten A Olsson har donerat 50 miljoner för att starta ett centrum för innovationssystem, så tvärs över gatan ligger Stena-Chalmers innovationscentrum.

I mars 2001 hamnade Chalmers också för första gången på börslistorna genom det nystartade Chalmers Globalfond, som utvecklats i samarbete med Handelsbanken. Två procent av fondens totala värde vid årets slut tillfaller Chalmers som stöd i dess internationella arbete.

Men fortfarande lever en del institutioner nästan helt på statliga anslag. Exempelvis en teoretisk-matematisk institution som elementarpartikelfysik. Inga företag vill sponsra förståelsen av universums uppkomst.

Vi återvänder till staplarna och jag undrar hur han skulle vilja att de såg ut?

– Att alla vore högre, men framförallt att pengarna från staten skulle öka. Särskilt basanslaget för att bedriva forskning till gagn för samhället. Ju mindre statens pengar blir, desto mer fjärrar vi oss från att vara ett universitet om man med det också har visionen att det ska finnas utrymme för ett fritt tänkande.

– Det är en oerhörd stress i systemet. Jag är också rädd att vi missar en del av den extremt nyfikenhetsbaserade forskningen, som leder till paradigmm-

skiften. De som kommer hit måste få ägna sig åt det de är duktiga på. De är duktiga intellektuellt och vill forska och bedriva utbildning och sedan hamnar de i administration och i att jaga pengar. Jag tror inte vi är särskilt effektiva, vi skulle kunna ha en större impact på den globala marknaden.

Hur går det till att jaga pengar och hur styr det forskningen? Jag söker mig neråt i organisationen, till en av institutionerna. Den heter elektromagnetik och är en av fem institutioner på sektionen för elektro- och datorteknik.

Prefekten och professorn Lennart Lundgren är försenad idag. Han var tvungen att lyssna på Miljöpartiets språkrör som pratade i radio kl 08.20.

– Det var absolut nödvändigt. Det påverkar oss, säger han.

När jag träffar honom är det fortfarande oklart om Miljöpartiet ska stödja en socialdemokratisk regering.

Institutionen sysslar bland annat med fusionsforskning, finansierad med grundbidrag från EU. Det är en energiforskning som ifrågasätts av de gröna.

– Framförallt i Tyskland. Därför påverkar också det tyska valet oss. Det är viktigt exakt vilken regeringskonstellation det blir. Det har betydelse för hur mycket pengar vi får.

Men kan ni styra om på något vis?

– Ja, vi försöker sitta på flera hästar samtidigt. Några professorer jobbar även mot Ericsson med mikrovågor och optik.

Det låter som ganska osäkra hästar det också?

– Man är sårbar, konstaterar han.

Jagar pengar

Institutionen har en omsättning på 35 miljoner och cirka 45 anställda. Lennart Lundgren har "varit ganska länge i branschen", 23 år, och är Chalmers äldste prefekt. Han minns 70-talet då de fick en påse pengar från staten och fick göra vad de ville. Nu ser verkligheten helt annorlunda ut och jag undrar om han upplever att han måste jaga pengar hela tiden?

– Ja, det är mycket mera så nu och det har varit en långsam utveckling.

”Cash is king” – är det så?

Han skrattar.

– Nej, det är det väl inte. Men det är klart att ekonomin spelar roll, det gör den för alla företag. Ericsson och alla andra.

Du ser det här som ett företag?

– Ja visst, det är klart att det är ett företag.

Men är det inte ett universitet?

– Jo, det är det också. Men samtidigt är det ett företag med sina speciella förutsättningar. Jag ser det som ett utbildningsföretag.

Men forskningen då?

– Huvuddelen av verksamheten är ju lärande i vid bemärkelse, vi ska lära oss själva och sedan lära våra studenter. Våra huvuduppdrag är grundutbildning och forskarutbildning och sedan gör vi lite forskning.

Lennart Lundgren ger ett energiskt och sportigt intryck. Hans gröna pilotbyxor får mig att associera till jägare eller rentav elitsoldat.

Så du måste alltid tänka på pengar?

– Ja, jag tänker alltid på pengar. Alltid.

Men är det bra?

Han skrattar och lutar sig bakåt i stolen med händerna knäppta bakom nacken.

– Det är väl bra.

Varför det?

– Gjorde man inte det skulle man kunna hamna väldigt fel.

Men forskare kan väl inte bara tänka på pengar?

– Nej, det kan de ju inte. Men det måste gå ihop. De måste klara finansieringen. Det är upp till varje grupp att ragga pengar. Så det gör inte jag, utan jag peppar dem.

Var det bättre förr?

– Det är svårt att säga. Allting har ju sin plats i tiden. Jag kan inte klaga på något sätt.

Men är du nöjd med att ni måste jaga allt mer pengar utifrån?

– Jag har inte varit emot den utvecklingen. Jag tyckte att det var jättebra att man gjorde en del sådant här, därför att man driver på något sätt utvecklingen framåt. Sitter man fastlåst och har pengarna bara, så slöar man till lite.

Inte samma chans

Fast idag har han börjat ändra uppfattning, berättar han.

– Det beror på att fakultetsanslaget är för litet i förhållande till andra EU-länder. De andra tekniska högskolorna i Europa har högre. Här är våra overheadkostnader, alltså kostnader för det gemensamma som administrativ personal, bibliotek etc., alldeles för höga.

Men man poängterar ju inom EU att alla ska ha samma chans?

– Det har vi inte. Vi spelar inte på samma bräde och det har fått mig att lite ändra uppfattning.

Det är alltså upp till varje forskargrupp att ragga pengar och jag knackar på dörren lite längre ner i samma korridor för att träffa professor Yngve Hamnerius. Han är chef för bioeffektgruppen, en av de sex avdelningarna på institutionen för elektromagnetik.

Jag är nyfiken på hans forskning, själva ordet bioeffekt väcker associationer till avancerade mätutrustningar och intressanta försök. Jag ber att få se laboratoriet.

– Laboratoriet? Det har jag inte haft något på två år, säger han. Jag har inte råd. Det kostar mig 200 000 kronor per år i hyra.

Forskningen har fått läggas om, nu kan de bara göra sådant som går att beräkna på dator. Det är ett tyst arbete och institutionen ser ut som vilket kontor som helst.

I lokalerna bodde tidigare svårt sjuka gamla människor. Nu har Vasa sjukhus lagts ner och Chalmers helägda dotterbolag Chalmersfastigheter tagit över. I hörnet på Yngve Hamnerius arbetsrum sitter det vita kaklet kvar, men själva handfatet är bortskruvat. Det är inget märkvärdigt rum, förutom hyresnivån – här måste han betala 2 000 kronor per kvm i hyra.

Kan inte mäta

Yngve Hamnerius är en timid man, men flitigt förekommande i media. Hans forskningsområde, hur man kan minska magnetfälten från kraftledningar och datorer och andra elektriska apparater, var en stor mediagrej för tolv år sedan. Även jag intervjuade

honom då. Numera är forskningen i hans grupp inriktad på strålningen från mobiltelefoner och mobilmaster. Ett lika hett ämne ur mediasynpunkt.

Jag undrar vad det innebär att inte ha ett lab?

– Det är en massa forskning vi inte kan göra, som att göra mätningar till exempel.

Det låter deprimerande. Är det det?

– Litet är det så. Man känner sig kringskuren i vad man kan göra. Folks bild är nog annorlunda än verkligheten.

Gruppen får idag pengar från EU för att titta på hälsoeffekter av mobiltelefoner. De gör inte några hälsoundersökningar, utan räknar på hur fördelningen av mikrovågor ser ut i människans inneröra och hjärna. Ett annat projekt finansieras av AMF försäkring. Det innebär också att räkna och har att göra med kommande nya gränsvärden för exponeringen av elektriska fält. De höll på i 3-4 år med ansökningarna för EU-anslaget.

– Det var massor med möten och skrivningar innan det till slut gick igenom. Vi har pengar i tre år, säger Yngve Hamnerius.

Tre års arbete för att få pengar i tre år?

– Ja. Och sedan ger EU bara hälften, så hälften måste vi hitta någon annanstans.

Och var hittade ni det?

– Nja, det har vi inte hittat riktigt än.

Så du vet fortfarande inte om det blir något?

– Vi startar i alla fall. EU är ganska strikta och byråkratiska, man måste starta direkt.

Prestationsberoende

När Yngve Hamnerius började på Chalmers för 27 år sedan fick de vissa anslag. De hade tjänster och tjänsterna var finansierade. Förändringen har kommit gradvis. Idag har han inte sin egen lön garanterad. Han får anslag, men de är prestationsberoende och beror på hur många kurser han ger och hur många doktorer och licentiater han producerar.

– Detta med att finansiera overhead, det gemensamma, kan man göra på olika sätt. Tidigare hade vi något som kallades avskalning. När pengarna kom från statsmakterna såg vi aldrig den del som gick till det gemensamma, utan vi fick det som var kvar. Så sa man: ”det här är inte bra, man ska syn-

liggöra kostnaderna så att folk blir medvetna”.

Idag syns verkligen kostnaderna – när han hållit en tvåtimmars föreläsning får han en räkning på 2 000 kr för hyra av föreläsningssalen.

– Problemet är att om jag söker ett forskningsanslag för att finansiera min lön och mina doktoranders lön, så måste jag söka dubbelt så mycket som lönerna kostar plus hyran för arbetsrum, eftersom det är det jag drabbas av. Då ligger jag illa till i konkurrensen, säger han.

Andra länder subventionerar

Han du någon gång gått miste om forskningsanslag just på grund av detta?

– Ja, när vi konkurrerade om ett tyskt forskningsuppdrag för att utreda strålning från basstationer. De andra som sökte behövde inte fördubbla sina löner.

Och om ni inte haft det här systemet?

– Då hade vi nog kunnat få det. Vi låg väldigt bra till vetenskapligt sett. Man kan säga att vårt anbud avspeglar de totala kostnaderna. Men de

andra EU-länderna har en viss subvention som inte syns.

Hur stor del av din arbetstid måste du hålla på och ragga pengar?

– Mellan en fjärdedel och hälften kan jag tänka mig. Det har blivit allt mer. Man säger att det är bättre att inte bara dela ut pengar, utan det ska ske i konkurrens. Men om alla jobbar med att skriva ansökningar eller granska andras ansökningar, så blir det inte mycket tid över för att göra jobbet.

Känner du dig orolig för hur det ska gå med jobbet och med din grupp?

– Ja, det tänker man ständigt på.

Om du inte lyckas hitta pengar, måste du sluta då?

– Ja.

En massa småföretag

Yngve Hamnerius liknar Chalmers vid en massa småföretag som måste bära sina kostnader.

Känns det inte som ett universitet?

– Det beror på vad man menar med ett universitet.

Ett universitet ska ju omfatta allt universalt. Visst är det ett universitet, men det har skett mycket sedan jag började. Man sökte ju anslag då också, men mycket större del kom från staten.

Tidigare fick Hamnerius pengar från Ralf, Rådet för arbetslivsforskning. Men för två år sedan gick det upp i FAS, Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap, och fast FAS fick ett särskilt ansvar för området elektromagnetiska fält finns det ingen bland de sakkunniga som forskat inom området, enligt Hamnerius.

– Man skickar in en skiss och ber att få ansöka. Förra året kom det in 20 skisser inom vårt område, 18 fick inte skicka in ansökningar, två fick skicka in och ingen fick några pengar.

Hur har ni kompenserat det bortfallet?

– Bara delvis. Vi kan inte ta in nya doktorander, för de måste vara finansierade.

Hur påverkar detta forskningen?

– Ja, den här fria forskningen som det talas så vackert om, den finns ju knappast. När jag började hade vi medel på institutionen som inte var uppknutna till något projekt. Vi kunde ha en doktorand

som jobbade på ett område som vi inte hade finansiering för, men som vi tyckte var vetenskapligt intressant. Exempelvis behandling av cancertumörer genom att värma dem i mikrovågor i kombination med kemoterapi eller strålningsterapi.

Var det bättre förr?

– Jag tror att om du var en livstidstillsatt professor kunde du ta mera ståndpunkt om du skulle vilja det. Det har nog varit ett intresse från statsmakterna att minska forskarnas frihet.

Rektorn menar att man kanske missar en del paradigmskiften?

– Det stämmer nog. För om du ska söka ett anslag måste du noga beskriva vad du ska göra. Men är det något som leder till paradigmskifte så är det ju något som ställer sakerna på tvärs.

När du ska söka pengar – styr detta hur lätt det är att få pengar vilken typ av forskning ni vill göra?

– Jag vet ungefär vad jag vill göra. Men sedan är frågan om man kan göra det. I det tyska projektet ingick just utbyggnaden av mobiltelefoni och vad det innebär för bestrålning av befolkningen. Det

är precis sådant som vi vill göra.

När de inte fick några pengar sökte de hos EU i det femte ramprogrammet.

– Där låg vi jättebra till. EU vill också ha det här gjort, så vi hade en oerhörd uppbackning. Men så bytte man handläggare och hon kände inte till detta.

Så det blev inga pengar?

– Nej. Och nu gör vi ett tredje försök i ett program inom EU som heter Eureka. Det måste vara flera länder som söker och i de flesta länder får man hälften från EU. Men just i Sverige, där Vinnova (före detta Nutek) har hand om det, har man sagt att du får max 15 procent. Och då blir det bara 15 procent från EU. Resten måste du finansiera på annat sätt.

Industrin måste vara med

Så det är hårdare här?

– Ja, just för att det är svenska pengar. Och Vinnova säger: ”Har du inte med dig industrin, så får du ingenting alls”. Men industrin är ju inte så frisk

här. Ericsson har jag inte ens gått till och på Telia hade de just sparkat folk.

Vad ska du göra då?

– Ja, det går inte. Och ändå tycker man att det är en fråga i tiden. Österrike, Belgien, Frankrike och Grekland är också inblandade, vi är en forskargrupp från varje land. Så de kanske gör det själva nu.

Hur känns det?

– Det känns snopet. Jag har lagt ner massor med jobb på detta. Våldigt mycket arbetstid och resor för att samordna det.

Det är alltså staten som kräver att du har industrin med?

– Ja. Industrin har sagt, och det tycker jag det ligger en hel del i, att de inte vill stödja oss direkt för då förlorar vi vår trovärdighet. I många länder har man löst det med ett nationellt forskningsprogram där industrin stoppar in pengar och staten administrerar det. Ericsson stöder nationella program i andra länder, men eftersom våra politiker inte kommit till skott och skapat ett program i Sverige så finns det inget.

Inte i frontlinjen

Vad skulle du göra om du haft fria pengar?

– Snart kommer tredje generationens mobiltelefoner och de skickar ut en annan typ av signal. Jag insåg direkt att man borde studera hälsoeffekterna innan de kommer ut. Men det fanns ingenstans att söka pengar för detta. Hade vi haft egna pengar hade vi startat och kanske varit ledande idag. Nu måste de först komma ut och folk måste bli oroliga och sedan kan man börja forska.

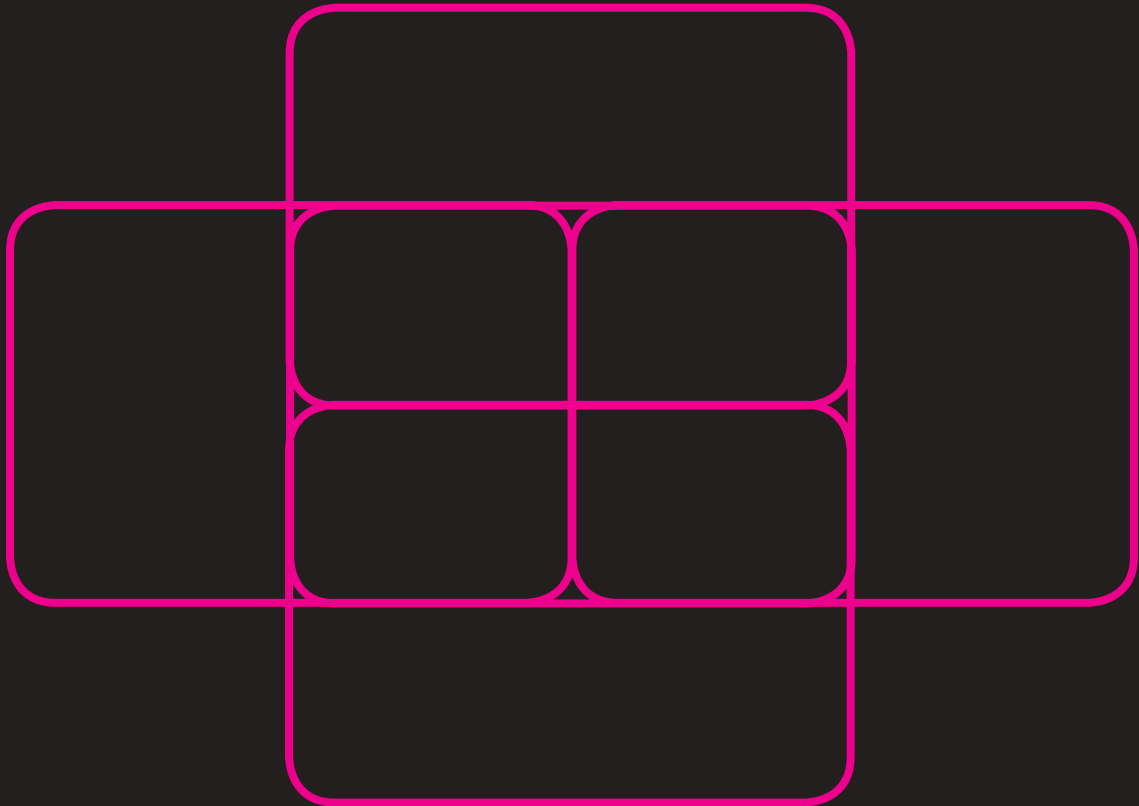
– Vi skulle ha kunnat ligga före, på samma sätt som när det gäller att minska lågfrekventa fält. Där

var vi väldigt tidiga. För tolv år sedan var ingen intresserad av det och vi hade svårt att få in det överhuvudtaget på konferenser. Men vi hade fria pengar då.

Så ni kan inte ligga i frontlinjen?

– Nej, säger Yngve Hamnerius. Våra anslagsgivares tankar är inte i frontlinjen.

På väg ut genom entrén stannar jag till vid det stora guldfärgade Chalmersembleet med inskriften AVANCEZ. Jag undrar vad den gamle donatorn William Chalmers, direktör i Ostindiska kompaniet, skulle sagt om han hört att forskarna inte kan ligga i frontlinjen.

Student på forskarnas villkor

LARS TRUEDSON

Lars Truedson är frilansjournalist och dessutom operativ chef för MCM, ett företag som återförsäljer journalistik. Han har arbetat som utbildningsreporter för bland annat Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter.

På något sätt berättade krånglet en historia. Men det tog ett tag att inse det.

Under tre veckor jagade jag professor Urban Lendahl på KI för ett samtal om grundutbildning och forskning. Men det gick inte att få en skymt av honom – förrän han plötsligt dök upp i TV för att presentera årets Nobelpristagare i medicin.

Det här ska inte missförstås.

Poängen är inte att Urban Lendahl är ointresserad av grundutbildning eller av att diskutera hur forskning och grundutbildning förhåller sig till varandra i vardagen. Tvärtom – när vi till slut fick kontakt var det lätt att konstatera att han har tänkt

mycket på frågorna. Institutionen för cell- och molekylärbiologi (CMB), där han är prefekt, har dessutom nyligen anställt en särskild utbildningsansvarig på heltid trots att grundutbildningen svarar för en mycket liten del av institutionens verksamhet. CMB satsar på att erbjuda bästa möjliga utbildning. Och forskning.

Min poäng är istället att Urban Lendahl och CMB – precis som alla andra personer och institutioner i den svenska högskolan – slits mellan många olika krav från flera verksamhetsgrenar. Och en av dessa grenar – ja, det är forskningen som avses – anses ”sexigare” än de andra. Det skapar problem som måste hanteras.

Labbet och föreläsningssalen. Forskningens framkant och läkarkandidaternas första lärospån. Riskkapital och ersättning för helårsprestationer. Elitforskningsinstitution och brett undervisningsuniversitet. CMB brottas med samma dilemman,

samma utmaningar som stora delar av högskolan – men från ett ganska ovanligt perspektiv: forskningen dominerar helt på institutionen, åtminstone i kvantitativa termer. Bara fem procent av intäkterna genereras av grundutbildningen. Av cirka 150 anställda är det bara två som till mer än hälften sysslar med grundutbildning.

Institutionen har varit mycket framgångsrik när det gäller att hitta externa forskningsanslag och på att prestera goda forskningsresultat. Inom det Centre of Excellence där Urban Lendahl och många andra på CMB verkar har man de senaste åren fått publicerat 24 artiklar i Nature, Science och Cell – en siffra som få institutioner i Sverige kan matcha. Av tradition har inte satsningen på grundutbildning varit lika stor.

Under många år sköttes grundutbildningen av någon av forskarna som roterade in som studierektor under en period. Det är ingen ovanlig metod och det rör sig på CMB inte om några stora mängder kurser så den modellen kunde fungera – men samtidigt byggde det in en underordning av grundutbildningen i systemet.

– Det ger inte en ärlig chans att ordentligt utveckla undervisningen, studierektorn får lätt dubbla lojaliteter och orkar inte genomföra några förändringar i undervisningen, säger prefekten Urban Lendahl.

Därför har CMB nyligen valt att anställa en utbildningsansvarig och studierektor som fullt ut ska ägna sig åt att driva och utveckla den grundutbildning institutionen ger. Matti Nikkola, som fått den tjänsten, är molekylärbiolog men han förväntas inte engagera sig på djupet i forskningen.

– Det är inte en förtäckt forskartjänst, men han ska vara med i forskningen. Inte med en egen grupp utan snarare genom att ibland vara med i olika projekt andra leder. Det handlar om att samla kraft till pedagogisk utveckling. Tidigare har vi framförallt utifrån studentkritik försökt titta över undervisningen ibland, men inte haft energi att göra det på djupet. Det hoppas vi kunna ro i land nu. Nu ska vi kunna ta tag i de goda idéerna, säger Urban Lendahl.

En vecka efter det att årets Nobelpris tillkännagivits kom Time Magazine ut med en lista över Europas 25 mest intressanta entreprenörer i tek-

nikföretag. En av dem var Jonas Frisé, grundare av bioteknikföretaget Neuronova. Men det är inte på Neuronova han tillbringar huvuddelen av sina dagar utan i labben på CMB som världsledande stamcellsforskare.

Ung entreprenör – och forskare

Historien om Jonas Frisé har berättats många gånger – han är den unge forskaren som erbjuds miljonkontrakt i USA men valde att stanna på Karolinska institutet. Han har själv förklarat att det berodde på att han trivdes i Sverige – och på att KI gav ett bra motbud.

Självklart, tänker då den som hört forskare beklaga sig över ”undervisningsbördan”, att befrielse från undervisning ingick i uppgörelsen. Nej. Tvärtom var Frisé ansvarig för avsnittet om utvecklingsbiologi för första årets läkarstudenter på Karolinska institutet i våras. Han hör till de mest uppskattade föreläsarna på de kurser institutionen ansvarar för. Även om han inte dignar under någon undervisningsbörda av det slag som drabbar exem-

pelvis många doktorand i humaniora eller samhällsvetenskap.

Urban Lendahl tycker att det finns ett verkligt värde i att de ledande forskarna syns i grundutbildningen.

– När de stora namnen som tidigare till exempel Georg Klein föreläser uppskattas det mycket – det visar respekt för studenterna och visar att de tas på allvar.

Matti Nikkola konstaterar att det inte är några problem att sy ihop kurser med meriterade forskare som lärare på CMB. Ett viktigt skäl är att det inte rör sig om så stora insatser som krävs. CMB ger delar av första året på läkarlinjen, vissa kurser inom biomedicinarutbildningen och delar av en utbildning i biomedicinsk teknik som KI driver tillsammans med KTH. Totalt rör det sig inte om så många kurser – det finns till exempel resurser att dubbla kursansvariga så de inte behöver köra en kurs varje termin.

– Här dignar inte någon under undervisningsbördan – vi har så lite grundutbildning här. Om man är lärare här ska man delta i grundutbildningen,

så enkelt är det, säger Matti Nikkola.

Däremot har man aldrig doktorander som föreläsare på kurserna. De kan dock leda seminarier och liknande.

– Det är ingen princip, men vi har så lite undervisning att vi inte behöver anlita doktoranderna som föreläsare. Kompetensen avgör dock – finns det en doktorand som är bästa föreläsaren för ett visst moment så är det fritt fram, säger Matti Nikkola.

Konkurrens i almanackan

Jan Carlstedt-Duke och Vivi-Anne Sundqvist är dekaner för forskning respektive grundutbildning på Karolinska institutet. De har en gemensam analys av hur förhållandet mellan forskning och utbildning ser ut på detta forskningstunga universitet. De två verksamheterna förstärker varandra och går inte att separera – men förhållandet är också präglad av konkurrens, inte minst eftersom forskningen är så dominerande.

– Det kommer alltid att bli konkurrens när det

inte är ett jämbördigt förhållande, säger Jan Carlstedt-Duke.

Vivi-Anne Sundqvist konstaterar att undervisning kräver tid för att kunna ha hög kvalitet. Läraren har många roller att uppfylla. Det behövs fler lärare inom KI som har fokus på undervisning. – Det är hos den enskilde läraren som konkurrensen om tid uppstår. Det blir dessutom värre när lärarna nu allt mer är beroende av externa anslag för forskning, säger hon.

KI arbetar med att tydliggöra lärarrollen och finna pedagogiska karriärvägar för att mitt i den forskningstunga miljön ändå fokusera utbildningen och dess roll.

Jan Carlstedt-Duke påpekar att forskningen på ett mycket konkret sätt bidrar till utbildningen genom att ge stöd till projektarbeten, valfria arbeten och examensarbeten. Redan under grundutbildningen ger det studenterna direktkontakt med forskning på hög nivå.

– Det är en fördel för KI att en så stor del av lärarkåren är anställd som forskare. Men samtidigt en nackdel att varje lärare måste lägga ett så kom-

plicerat pussel med sin tid. Det krävs stöd till den samordningen.

I ett av labben på CMB diskuterar Andras Simon med några av sina kolleger. Han är en av de yngsta gruppledarna på institutionen. Han disputerade för fyra år sedan och har nu efter några utlandsår grundat en grupp som forskar kring regenereringsförmågan hos en vattensalamander. Forskningen är hans intresse – han har inte undervisat mycket under sin tid på universitetet. Han doktorerade på Ludwiginstitutet som är löst knutet till CMB.

– Vi var lyxdoktorander med full finansiering från första dagen och ingen undervisning, säger han.

Nu har han hållit sex föreläsningar denna termin plus lite duggor och liknande. Totalt tog det en vecka att förbereda eftersom det var första gången han höll kursen.

Han konstaterar att undervisning i någon mån är meriterande för tjänster men att framgång som forskare enligt hans mening inte har med undervisning att göra. Det är olika saker.

– Samtidigt gnälls det ibland över att man ska

ha 100 timmars undervisningserfarenhet för vissa tjänster. Det är inte så mycket – det är bara fem timmar per termin under tio år.

Han konstaterar att många forskare ser undervisningen som ett nödvändigt ont, men att det inte riktigt är situationen på CMB.

– Vi har så lite undervisning att det mest känns roligt att under en tid göra något annat. Det tar tid från forskningen och är just då irriterande men ingen kan på allvar säga att det hindrar forskningen, anser han.

Forskning tar tid

Samtidigt är han helt uppriktig och konstaterar att den som har mycket undervisning självklart förlorar på det i forskarkarriären.

– Forskning tar tid och konkurrensen är hård. Jag kommer heller aldrig att gilla undervisningen lika mycket som forskningen. Jag undervisar för att jag vill forska och jag ser till att det blir bra för att jag vill det själv och för studenternas skull.

Men det finns också en intellektuell stimulans

i undervisningen, inte minst för honom som ny forskare. Hur stor den blir beror dock på undervisningens karaktär.

– Det är skillnad på att föreläsa om gammal kunskap eller leda en övning som analyserar ny kunskap. En vanlig föreläsning på läkarlinjen blir mest korvstoppning, men ett seminarium med studenter där man diskuterar nya artiklar blir givande på ett annat sätt. Det stimulerar att läsa om nya rön och diskutera dem.

Urban Lendahl har ett motto för CMB:s undervisning: inte mycket, men bra.

– Vi undervisar om sådant som ligger nära vår forskning. Därmed tror jag att halva slaget är vunnet – det gör forskarna motiverade att delta i undervisningen. Dessutom kan vi ligga nära forskningsfronten och ge glimtar därifrån i undervisningen. Det får inte bli för mycket av det, men det är en krydda, säger han.

CMB har få undervisningstimmar och har valt att inte försöka utöka antalet när de statliga anslagen till forskningen skurits ner. Det är annars en väg andra institutioner har gått. CMB har försökt

öka de externa forskningsanslagen i stället.

– Vi vet att det låga antalet undervisningstimmar lockar forskare. Det är ett argument på check-listan för dem som funderar på att komma hit, säger Urban Lendahl.

Viktigt ta med forskare i undervisningen

Han betonar hur viktigt det ändå är att ha med alla forskarna i undervisningen.

– Det får inte bildas något a- och b-lag – och man kan förresten fråga sig vilka som i så fall skulle vara a- respektive b-laget, säger han.

Han säger det på allvar, inte som ett skämt. Men det får mig ändå att le. Alla i universitetsvärlden inser att det inte råder något tvivel om vilka som är överordnade – det är de som likt lyxdoktoranderna slipper undervisa och kan koncentrera sig helt på att jaga resultat för meriterande artiklar i forskningstidskrifter.

Urban Lendahl undervisar för närvarande inte eftersom CMB av tradition skonar prefekten från detta – uppdraget att leda institutionen kräver så

mycket tid att det anses välmotiverat. Men han har tidigare alltid undervisat och tycker att det ger honom mycket tillbaka.

– Det gör att jag blir tvungen att bli ”horison-tell” ett tag. Jag måste repetera stoffet på ett sådant sätt att jag kan föreläsa om de stora linjerna, inte bara mina specialiteter. Dessutom är det kul!

Han konstaterar att skillnaderna i undervisningsbörda är stora mellan olika institutioner och högskolor.

– Ibland får jag lust att berätta för kolleger som talar om sin besvärande undervisningsbörda om hur det ser ut på vissa institutioner på Stockholms universitet, till exempel, säger han.

Två organisationer i en

Hans Wigzell, rektor för KI, konstaterar att den högskola han leder egentligen är två olika konkurrerande organisationer invävda i varandra: ett brett medicinskt universitet med 19 grundutbildningsprogram och ett elitforskningsinstitut med nära 2 000 doktorander och världsledande forskning

inom flera områden. Hur man ska kunna optimera användningen av de medel man har till sitt förfogande för båda dessa verksamheter är något han funderar mycket på. Konsistoriet tog nyligen ett beslut att göra en djupdykning i frågan under det kommande året.

– Det är jäkla tufft att köra internationell forskning. Det ställer speciella krav. Men samtidigt är det viktigt att få en karriärväg för lärare. Vi måste göra detta utan att skapa en känsla av ett a- och ett b-lag, säger han med samma formulering som Urban Lendahl.

KI har gjort några insatser för att höja utbildningens status genom att bland annat inrätta ett pedagogiskt pris och skapa ett centrum för undervisning och lärande med en professur i medicinsk pedagogik som nu innehas av Kirsti Lonka. Hon har dragit igång flera pedagogiska forskningsprojekt inom KI där man tidigare endast sysslat med pedagogiska utvecklingsprojekt.

– Professuren har bidragit till att fokusera pedagogiska frågor. Tidigare fick varje lärare med intresse för sådana frågor arbeta på egen hand.

Professuren ger en kraftsamling, säger Jan Carlstedt-Duke.

Många studenter kan berätta om den lysande forskaren som nedstiger till grundutbildningen för någon enstaka föreläsning. Vissa gör det med slutklämmen att det var en lysande kontakt med forskningens framkant. Andra med konstaterandet att de knappt kunde hålla sig vakna. Förmågan att föreläsa är inte jämnt fördelad över mänskligheten.

Matti Nikkola tror dock att de flesta ledande forskare också är goda lärare.

– Kompetens och kommunikation är ett gemensamt behov för att lyckas i både forskning och undervisning. Därför samvarierar förmågorna ofta, även om det finns undantag.

Carl Savage, ordförande i studentkåren Medicinska föreningens utbildningsutskott, konstaterar att forskningsanknytningen i undervisningen är viktig, men också att studenterna inte sällan är ointresserade av de inblickar i aktuell forskning som många lärare försöker ge. Istället kräver de koncentration på att föredra kursinnehållet så som

det kommer att kontrolleras på tentan.

En lärdom från den pedagogiska forskningen kommer osökt i sinnet: Examinationen styr inläringen för studenter. På samma sätt styr meritvärderingen vid tjänstetillsättningar verksamheten på institutionerna. Detta förs ständigt fram som ett skäl till forskningens dominerande ställning. Hans Wigzell konstaterar att det i meritportföljen numera, utöver de traditionellt helt dominerande forskningsmeriterna, finns sådana kriterier som undervisningskompetens och förmåga till samhällskontakter. Personer som är skickliga inom dessa områden kan numera tillgodoräkna sig detta vid tjänstetillsättningar – men Hans Wigzell betonar att det är viktigt att använda det endast mot tjänster där det är relevant.

– Det gör att dessa personer når professorsfåfången, men utan att vara inkvoterade. De gör det för att de nått den kompetensen inom det område som är relevant för tjänsten. En som uppgraderas på grund av kvotering är alltid en loser i organisationen, säger Hans Wigzell.

Meritvärderingen styr verkligheten

Urban Lendahl håller med om att undervisningserfarenhet eller -förmåga ska vara meriterande endast mot tjänster med sådan inriktning. Det ska kunna finnas lektorat och till och med professorer som är inriktade på undervisning. Men också sådana som bara sysslar med forskning. CMB siktar på att göra Matti Nikkolas tjänst till ett lektorat med inriktning mot utbildning – där skulle undervisningsförmåga vara avgörande vid tillsättningen. Samtidigt finns det problem med värderingen av undervisningsmeriterna.

– Det är ovant med en undervisningsribba. Metoderna finns inte riktigt än. Det handlar mest om antalet timmar, men det säger inte så mycket. Kvalitetsmätningen är annorlunda än inom forskningen. Där kan vi titta på antal publicerade artiklar, men vad gäller undervisningen kan vi bara se extremerna, om någon fått ett pedagogiskt pris eller liknande. Nyanserna faller lätt bort, säger Urban Lendahl.

Matti Nikkola anser att det är ett problem att det på vissa håll går att göra undantag från kraven på

undervisningsmeritering men inte från forskningskriterierna.

– Det sänder en signal. Det är inget institutionerna har kontroll över, det bestäms av högskoleledningarna. Institutionerna får försöka lappa ihop detta ändå så att det fungerar.

Jan Carlstedt-Duke påpekar att på Karolinska institutet upprätthålls kraven på utbildningsmeriter minst lika hårt som forskningsmeriter. Det går att göra undantag från grundkraven i båda fallen, men endast i just undantagsfall när en sökande visat ”påtaglig excellens” på andra fält. Hittills har det i endast två fall gjorts undantag från undervisningskravet på grund av påtaglig vetenskaplig excellens, men i åtta fall gjorts undantag från krav på den vetenskapliga sidan på grund av pedagogisk excellens.

Forskare vill rekrytera goda forskare

Samtidigt finns det två faktorer i det traditionella meritssystemet som gör att forskare vill undervisa och som gör att institutionerna vill ha en viss nivå

på antalet undervisningstimmar. För att anses docentkompetent måste man ha undervisat ett visst antal timmar. CMB ser till att ha så mycket undervisning att de egna forskarna inte får några problem med den gränsen. Dessutom är forskare intresserade av att rekrytera morgondagens goda forskare, helst till den egna forskargruppen.

Som framgått är förhållandet mellan forskning och utbildning som ett långvarigt och lite knaggligt äktenskap. Konflikterna är många, men det ömsesidiga beroendet är också starkt. Längre har balansen upprätthållits. Det finns många strategier för att lösa konflikterna.

Men på senare år har det tillkommit en faktor som fått många äktenskap i gungning: brist på pengar. De traditionella statliga medlen till institutionernas forskning har dragits ned och ersatts av olika typer av externa anslag. Den ökade tilliten till externa pengar har flyttat forskarnas lojalitet en

aning längre bort från institutionen och dess undervisningsverksamhet.

Strävan att åstadkomma nya forskningsrön som kan generera nya anslag blir gradvis viktigare än att delta i grundutbildningen där belöningen ligger på ett annat plan och på längre sikt.

– Nu ser vi nackdelen med att vi varit så framgångsrika med att dra till oss extern finansiering, säger Jan Carlstedt-Duke.

De statliga anslagen till grundutbildningen räcker inte om utbildningen ska ha forskningsanknytning. Ska det fungera att finansiera utbildningen endast på de anslagen krävs att undervisningen samlas på lärare som huvudsakligen sysslar med just utbildning. Forskningsanknytningen går förlorad.

Om de strategier Karolinska institutet format kommer att kunna hantera den situationen vet vi inte.

Kan man bedriva konstnärlig verksamhet på akademiska villkor?

CARL-GUNNAR ÅHLÉN

Carl-Gunnar Åhlén är fil.dr i musikvetenskap och ledamot av Kgl Musikaliska Akademien. Han är verksam som musikjournalist vid Svenska Dagbladet sedan 1965.

Spelplan Stockholm 2002 står det kortfattat i Kungliga Musikhögskolans (KMH) kalendarium för vecka 39, som planerades som en s.k. projekt- och praktikvecka. Rubriken kanske ger fel associationer om man tar den alltför bokstavligt. Med ”spelplan” avses ingen prosaisk yta utan den står för något betydligt mer synergistiskt och voluminöst. Och vad annat kunde man vänta av den hittills största kollektiva manifestationen i det musiska lärosätets 221-åriga historia?

Symbiosen av konst och vetenskap visade sig så populär att den lockade 137 000 besökare till festivalens spelplaner, däribland Kulturhuset, Sergels torg, Gallerian och Berwaldhallen. Överallt var

KMH närvarande eller initiativtagande. Vid flertalet av de drygt trehundra programpunkterna mellan den 20 och 29 september krängde Musikhögskolan nästan ut och in på sig för att likt en mogen rök-svamp sprida sina musikaliska sporer inte bara över Stockholmsregionen utan hela Östersjöområdet och långt ner över Balkans söndrade länder.

Precis så utspritt och svårgreppat har dagens musikliv blivit. Extremt diversifierat, extremt specialiserat. Ju mer bortglömd en tidsålder, en stilriktning eller en folkspillra har varit, desto aktuella tycks den för den yngsta generationen. Visserligen fullföljer Kungliga Musikhögskolan i Stockholm som alltid sitt dubbla uppdrag att utbilda musiker och musiklärare men även pianostämmare och terapeuter.

Vad allt skall då en nutida musiker inte behärska med hela världen som arbetsfält och kunskapsbas? Vad betyder det att vara tonsättare idag, när en

dator kan trolld fram både en notskrivare och en hel orkester på nolldld? Eller att vara musiklärare i en skola med elever från tjugo olika nationer? Eller organist i en sekulariserad f.d. statskyrka, som under börsens fall ständigt påminns om sin ekonomiska sårbarhet?

Måldokumentet och tredje uppgiften

Texten i Musikhögskolans nuvarande måldokument betonar endast verksamheten som en aspekt av yttrandefriheten (vilket ju är en angelägenhet för grundlagen och inte högskolorna) medan den utelämnar det enda som Musikhögskolan verkligen kan garantera, nämligen konstnärliga och pedagogiska färdigheter på musikområdet. Politiskt uttrycker sig denna misstänksamhet mot den fria tankens reservat genom det krypto-moraliska redovisningskrav som kallas tredje uppgiften. Enkelt uttryckt går det ut på att (vid sidan av huvuduppgifterna att undervisa och forska) synliggöra verksamheten och nyttiggöra den i samhället.

”Spelplan 2002” är ett typiskt exempel på tredje

uppgiften men också på Musikhögskolans aktuella prioriteringar. Bland annat bistod man Sarajevo vid återuppbyggnaden av den förstörda musikakademien redan innan Gunilla von Bahr tillträdde som rektor för nästan tre år sedan. Tredje uppgiften är hennes specialitet; Musikhögskolans filial i Kista är ett typiskt initiativ från hennes sida. Draperad i sin färgstarka sjal älskar hon att uppträda på samhällets alla arenor och tala sig varm för musikens förmåga att mildra stressen på arbetsplatsen eller dämpa motsättningarna i krigshärjade områden.

Största möjliga valfrihet

Grundbulten i Musikhögskolans anmärkningsvärt rika kursutbud är principen att varje student skall garanteras största möjliga valfrihet. Att den principen förblivit intakt och inte ifrågasatts kan ju förefalla som en i längden ohållbar lyx, i synnerhet som många nyintagna studenter ännu inte lärt sig konsten att välja och de flesta redan har siktet inställt på en särskild lärare, en särskild genre eller ett särskilt instrument, redan innan de sökte in.

Den exceptionella mångfalden i utbildningen har sitt historiska upphov i studentrevolten 1968 varmed allt sattes ifråga, synfältet breddades och regelverket kring de fasta studiegångarna och dogmerna kring utbildningens syften revs upp. Efter en utredning och propositionen U 68 började man tillämpa ett amerikanskt system att räkna ”credits”, där en poäng motsvarar 38 timmars jobb eller en vecka. Systemet att en fil. kand motsvarar 120 poäng gäller fortfarande ehuru konsekvenserna av övergången från budgetstyrning till mål- och resultatstyrning blir alltmer absurda i datorernas automatiska värld, särskilt som de insamlade poängen i en universitetsexamen värderas mycket olika ute på arbetsmarknaden.

Det är inte givet att de mest etablerade ämnena garanterar flest arbetstillfällen. Det kan tvärtom vara så att den minsta institutionen eller det för en utomstående mest udda specialintresset har större chans att utvecklas till en framtida födkrok. Mot ”den tendentiösa problematiseringen av de små institutionerna” i en nyligen genomförd intern utredning och de potentiella sparobjekten talar

KMH:s internationella attraktionskraft och yrkeslivets positiva rapporter. Nio av tio utexaminerade tonsättare lyckas exempelvis skapa sina egna nischer som dataprogrammerare eller arrangörer av konserter på nätet. Och det faktum att fyra av fem folkmusiker verkligen får jobb, styrks av att deras för sju år sedan startade institution redan funnit efterföljare både inom och utanför Sverige. Likaså skapar studenterna vid Collegium Musicum sin egen arbetsmarknad för den äldsta repertoaren av västerländsk noterad musik. Denna institution är för övrigt så populär att en lärare t.o.m. bytt en professur i Tyskland och en docentur i Danmark mot trivseln på en lågbetald arbetsplats vid KMH i Stockholm. Lönerna talar lärarna däremot inte gärna om, utan man tiger och skäms.

Visioner om egen forskning

Musikhögskolans först på sistone politiskt sanktionerade vision om en egen forskning är hårt klämd. KMH får gärna ordna forskarutbildningar men däremot inte forska, eftersom man saknar egen

fakultet, som Musikhögskolan i Göteborg har. Å andra sidan vill man heller inte slukas av något universitet. Men denna frihet har sitt pris, ty finansieringen är så svag att den bara räcker till en av tre doktorander in spe. Och skolans fåtaliga promovrade lärare är gruppdynamiskt så marginaliserade att de inte kan garantera tempohållningen i en forskarutbildning. Kontakten med den etablerade forskarvärlden är begränsad till att hållas inom det s.k. konstnärliga utvecklingsarbetet, som bedrivs på rent orimliga ekonomiska villkor. För tre år sedan var 53 procent av anslaget till Stockholms universitet disponibelt för forskning; för Musikhögskolan var motsvarande andel 2 procent.

Enda öppningen i den onda cirkeln är att forskarna på Kungliga Tekniska högskolan upptäckt nyttan av att anlita KMH:s lärare för att hjälpa dem vidare, sedan det kokat torrt i deras idégytor. Konstnärer är oftast bättre på att vända på problemen för att se var det finns en lösning. Men även om KTH:s och KMH:s gemensamma dialogseminarier visat resultat, har insikten om forskandets nödvändighet för det framtida musiksamhället ännu

inte trängt in i lärarkårens kollektiva medvetande på KMH.

All forskarutbildning går ju i praktiken ut på att lära studenterna att tala vetenskapsvärldens lingua franca, dvs. ett ”språk” med vilket man kan kommunicera och sätta sig i respekt. Accepterad blir nämligen bara den som behärskar det vetenskapliga språkets kontexter, terminologi och sätt att resonera. Musikhögskolans övriga sortiment av färdigheter kan ju också jämföras med utläring av diverse ”språk”, som t.ex. att bemästra ett instrument eller komponera.

Men så länge forskandet vid KMH upplevs som ett hot och inte någon möjlighet, kommer främlingsskapet att bestå mellan forskarvärlden och konstnärerna. Orsaken ligger antagligen djupare än bristen på fysisk kontakt och lämpliga metoder för att överbrygga avståndet. Redan när Musikhögskolan i Göteborg i början av 1990-talet slängde ut musikvetarna efter bara några månader, borde man ha funderat på om det inte hade varit bättre att upprätta ”mentala brohuvuden” på ömse sidor och med dessa som utgångspunkter söka pejla efter

en eventuell intressegemenskap.

Något samgående på bred front mellan forskarvärlden och musikervärlden kan det ju aldrig bli tal om, för inte alla musiker odlar intellektuella intressen och inte alla musikvetare gillar att sitta och öva. Men det vattentäta skottet måste bort; det är lika självklart som att handen och hjärnan behöver varandra. Särskilt sorgligt är att musiker- nas musikhistoriska orientering gradvis har reducerats till ungefär en månad, medan musikvetarna i Stockholm bevarar kursplanen på den nivå som musikerna hade för tjugo år sedan, nämligen sex- ton veckor.

Bakslag för samarbete

För musikvetarna blev det naturligtvis ett rejält statuslyft att efter 25 undanskymda år i en av Musik- högskolans korridorer den 1 april 2002 få flytta in i övervåningen i nobelpristagaren Manne Siegbahns paradvilla i Frescati. Men ett bakslag är det dock för drömmen om att grannsämjan skulle förädlas till ett intimare samarbete, om inte i gemensamma

projekt så i alla fall i ett gemensamt bibliotek. Men när musikvetarnas speciallitteratur visade sig öka bibliotekariernas arbetsbörda, så ställdes deras 50 hyllmeter böcker tillbaka samtidigt som musik- vetarstudenterna hänvisades till Statens musiksam- lingar för att få låna noter.

Varför avstannade den här processen till ömse- sidig kompetensutveckling? Den som bara lägger skulden på universitetet, för att det inte ville betala för merarbetet i biblioteket, väljer att blunda för konfliktens djupare orsaker. Talesättet att musiken ädla känslor föder gäller uppenbarligen inte på en arbetsplats, där vanligen fridsamma yrkesgrupper som musikvetare och musiker förutsätts kunna samexistera.

Är det förmyndartvånget som man reagerar mot, eller fruktar man risken att någon obehörig får insyn i en privatsfär som inte tål granskning? Ty ifrågasätter man en lärares yrkeskompetens i ett konstnärligt ämne, hotar man samtidigt den- nes identitet som människa. Uppgiften att städa i den ömsesidiga konspirativa mytbildningen och undersöka de immanenta konfliktorsakerna synes

som en viktig, ja nödvändig forskaruppgift, innan man lägger upp de politiska strategierna för en mer fruktbar samexistens.

I och för sig är ju en konflikt mellan musiker-
nas och forskarnas världar inte enbart av ondo, ty
i konfrontationen lär man känna både sina egna
ståndpunkter och vem man själv är. Det är i kon-
flikten man mognar. Så visst kan man vara osams,
men därför måste man inte vara ovänner. Men att
ensam är stark är ändå en klen tröst för missionä-
rerna som i en fientligt ifrågasatt yrkesmiljö predi-
kar för alternativa yrkesperspektiv. Bördan skulle
kännas mindre tung för den ende universitetsutbil-
dade forskarläraren på en konstnärlig högskola om
uppgiften delades på flera personer. Däremot finns
inget gott i en konflikträdsla, vilket möjligen (det
får forskningen visa) kan vara själva problemet.

All kompetensutveckling står och faller emeller-
tid med hur arbetet leds och fördelas, eller snarare
med vem som har makt över arbetstiden. Officiellt
skall det vara rektor i kraft av myndighetschef men
i praktiken sitter Musikhögskolans verkliga makt-
havare varken i rektorsrummet eller i någon annan

modul i den nyuppslagna personalbaracken. Den
finns överallt där det står en dator, som Big Brothers
musikaliska kusin.

Enögd maktutövning

Studiepoäng och examina, kurser och program,
de drygt 600 studenterna i varje årskull samt all
personal och den flerhundrahövdade lärarkåren
inklusive dess professorer, lektorer, adjunkter och
timlärare – allt detta övervakas digitalt av ett kon-
trollverktyg, som fått sitt namn efter den mest kva-
lificerade gestalten ur den fornnordiska mytologin.

Man kunde tycka att den gode och hjälpsamme
Balder borde vara den mest lämpade för att ge sitt
namn åt den ansvarige för det sköna vid en konst-
närlig högskola. Men här handlar det enbart om
maktutövning och därtill en enögd sådan.

Datorn är alltså uppkallad efter Oden, som
var den främste ibland asar. Om det hade gällt en
människa, skulle den allvise och självrådige makt-
havaren ännu bara vara en pojkspoling på åtta år,
för vaggan stod i ADB-institutionen vid Uppsala

universitet den 22 april 1994. Men i datorernas dagslände korta tillvaro är Musikhögskolans Oden redan pensionsfärdig. Den är stelbent av fixa idéer, så krokig i ryggen att den inte kan blicka framåt, lomhörd för andra datortypers försök att byta filer och skumögd av den starr, som utbreder sig över konsekvenserna av en vilt växande kursdokumentation.

När Odens välmentade faddrar, läs: myndigheterna, rekommenderade de statliga läroanstalterna att databehandla sin studiedokumentation, förutsåg de inte att en liten högskola med en liten budget och ett stort uppdrag, som KMH, kunde utsättas för frestelsen att välja billigare och sämre lärare istället för dyrare men bättre. I det vällovliga syftet att omöjliggöra sådana eventuella strategiska sparåtgärder beslöt skolans ledning, att Oden bara skulle kunna mäta timmar men inte kronor. Det visade sig vara ett psykologiskt misstag, ty därmed fick användarna ingen känsla för vad undervisningen egentligen kostade. De 21 institutionerna vid KMH bokför alltså inga studenter, så där ligger inga kostnader.

Systemet bygger på att prefekterna beställer kurser av utbildningsledarna, som således bara handlar med lärartimmar, och inte kronor medan den ekonomiska vardagen har överlåtits på ekonomiavdelningen.

Under datorprogrammets första levnadsår, 1994/95, registrerade institutionen för jazz och afro-amerikansk tradition endast elva kurser. Att nämnda institution numera innehar skolans rekord i antalet registrerade kurser, nämligen hela 134 stycken, beror på att den sysselsätter särskilt många timlärare. Behovet att hålla reda på alla dessa löshästar har inte bara påverkat tillämpningen av Odenprogrammet utan totalstyrts dess praktiska utformning, med resultat att även andra institutioner, som skulle föredra att hålla nere antalet kurser, tvingas bidra till den allmänna inflationen.

Det totala antalet aktiva kurser har ökat dramatiskt år för år: från 65 och vidare 832; 917; 1 001; 1 062; 1 100; 1 139 till nuvarande 1 148. Automaten i poängsättningen svarar för att det kan bli ännu fler, ehuru man bör känna till att fler än hälften av de 2 301 kurser som Oden redovisar är

avställda i väntan på betygsättning. Men situationen är alarmerande, ty som den senile åldring Oden numera har utvecklats till, måste datorn matas omständligt och tidskrävande nästan som med sked. Skötseln av Oden tycks mer gå ut på att göra datorn till lags än att tvinga den att lyda.

Spel för gallerierna

I andra högskolor läser man ett ämne i taget men vid Musikhögskolan studerar studenterna många ämnen samtidigt, åtminstone under det första och andra året. Även om studierna så småningom fokuseras på den enskilde studentens huvudfack, leder Odenspelets styvnackade regler till att datorn per termin kan registrera uppemot 80 poäng för en student, som i verkligheten bara bedriver normala 20-poängsstudier.

Missförhållandet drabbar inte alla lika, men på många musikerinstitutioner har prefekterna blivit mästare i konsten att spela för gallerierna. Den ene kanske väljer att strunta helt i rapporteringen eftersom arbetsmarknaden mer ser till talangen än till

poängen, medan en annan kollega medvetet manipulerar timberäkningen så att poängprodukten inte blir för hög. En tredje nollställer sin egen lärartid så att assistenterna skall få undervisa, en fjärde överlåter bedömningen åt utbildningsledaren.

Vad Oden inte bryr sig om är det faktum att alla studenter inte startar från samma ruta. Ingen musiker eller tonsättare anländer som ren nybörjare till den högre utbildningen, jämfört med en teknolog med sitt studentbetyg eller en medicinare utan operationsvana. Dessa studenter har tvärtom musicerat sedan barnsben, så för dem är KMH närmast en påbyggnadsskola. Inträdesprovet kan alltså sägas vara deras första examen, som sedan följs av många fler, ty varje framträdande på skolan bedöms av flera lärare vid sidan av själva terminsprovet.

I de pedagogiska yrkena är KMH däremot en grundskola, precis som KI och KTH, eftersom studenterna här startar från noll. Det synliga beviset på att statsmakterna verkligen kalkylerar med två olika sorters studenter vid landets musikhögskolor är att man har satt olika prislappar på musikerutbildningen och musikleärodbildningen. För år

2002 utgick 122 000 kr i statligt bidrag för varje blivande musiklehrare och 158 000 kr för varje blivande musiker.

Systemet att sätta prislappar på utbildningarna ersatte det dittillsvarande systemet att universiteten fick mer pengar automatiskt ju fler studenter man tog in. Men de stora studentkullarna på 1960-talet fick universiteten att bågna och kalkylerna att spricka. Fast när prislapparna räknades fram, tog man ingen hänsyn till dyrorter och andra ojämlikheter. Sedan dess har beloppen bara räknats upp men principen med prislappar aldrig omprövats. Och de systemimmanenta orättvisorna har påtalats så ofta att ämnet blivit politiskt alltför känsligt för att ens tangeras.

Så länge Oden inte befattar sig med pengar utan bara mäter tid, och alltså ignorerar den inbyggda uppdelningen i musiker och musiklehrare, skall man heller inte förvänta sig att datorn skall reagera på dikotomin i dokumentationen. En utbildning som går ut på att förmedla färdigheter är ju relativt schemalagd och så här är det bara att fylla i rutorna i Odens formulär för studierapportering.

Fjättra inte den fria anden

Den undervisning som utvecklar individens erfarenheter i ett friare konstnärligt ämne fungerar däremot på helt andra villkor. Sådana institutioner måste ha rätt att lämna vissa eller alla rutor ofyllda, ty om ämnets företrädare inte får stipulera egna värderingsgrunder, är det inget bevänt med yttrandefriheten. En konstnärlig utbildning fungerar bäst om den får organisera arbetet på sitt vis. Vad den behöver är ramar, men mycket fasta sådana.

Konsekvensen är att Kungliga Musikhögskolan i Stockholm inte bör ha ett för alla utbildningar gemensamt måldokument, om man överhuvudtaget behöver ett sådant. För att jämföra med radions politiska uppdrag som public service-institution är det kanske en välsignelse att politikerna ännu inte beslutat om huruvida begreppet skall uttolkas ”i allmänhetens tjänst” eller ”i det allmännas tjänst”. Den dag man fastställer vilken tolkning som skall gälla, och därigenom låser radions verksamhet vid ett måldokument, har man också sänkt takhöjden för yttrandefriheten. I det dunkelt sagda ligger förvisso en skapande frihet.

Varför måste en konstnärlig högskola tvingas att detaljstyra sig själv? Det räcker väl att försöka leva med paradoxen att ett system som bekänner sig till maximal rörlighet samtidigt är tvunget att etablera fasta förvaltningsformer? Men den frihet som staten ger med ena handen, tar den tillbaka med den andra genom att binda verksamheten vid en strid ström av många små och ofinansierade uppdrag, som t.ex. att besvara enkäter och remisser eller anpassa arbetet efter de hittills tretton tilläggen till högskolelagen som, jämte kompletteringar, tillkommit efter

1992/93 års högskolereform. Högskoleförordningen har för övrigt lika många tillägg.

Det finns risk för att den fria anden fastnar i de administrativa kugghjulen istället för att ge positiva signaler till ett samhälle som är helt beroende av stabiliteten i ett monetärt system baserat på idel förväntningar. Ty kulturens främsta uppgift har numera blivit att försäkra människorna om att det finns en framtid utan fruktan.

Det är detta som är den egentliga tredje uppgiften.

ALLT SAMTIDIGT!

ISBN 91-85027-01-4

Högskoleverket är en central myndighet för frågor som rör universitet och högskolor. Verket arbetar med kvalitetsbedömningar, tillsyn, uppföljningar, utveckling av högre utbildning, utredningar och analyser, bedömning av utländsk utbildning och studieinformation.

 HÖGSKOLEVERKET
National Agency for Higher Education